

”Lykken er en enstrengsbass!”

En livskvalitetsstudie blant utviklingshemmede

kandidat nr: 36096

Innhold

1.0 Innledning	s. 3
1.1 Introduksjon	s. 3
1.2 Litteraturgjennomgang	s. 6
1.3 Presentasjon av problemstilling	s. 8
1.4 Disposisjon	s. 9
2.0 Metode	s. 10
2.1 Kvalitativ metode.	s. 11
2.2 Hermeneutikken	s. 12
2.3 Refleksivitet og forutforståelse	s. 13
2.4 Metode for innsamling av data	s. 14
2.4.1 Prosedyre for gjennomføring av fokusgruppeintervju.	s. 14
2.4.2 Intervjuguide	s. 15
2.4.3 Utvalg	s. 17
2.5 Metode for analyse.	s. 18
2.6 Etske betraktninger	s. 19
3.0 Teori	s. 20
3.1 Livskvalitet	s. 20
3.2 Definisjoner	s. 21
3.3 Eudaimonia og hedonisme.	s. 22
3.4 Utilitarisme	s. 24
3.5 Aktuelle strømninger.	s. 25
3.6 Sentrale perspektiv for livskvalitet hos Næss og Nordenfelt.	s. 26
3.7 Et musikkterapeutisk syn på livskvalitet	s. 27
3.8 Livskvalitet for utviklingshemmede.	s. 29
4.0 Presentasjon av empiriske funn.	s. 34
4.1 Innledning	s. 33
4.2 Musikk som arena for kommunikasjon.	s. 34
4.2.1 Musikk og kontaktetablering.	s. 36
4.2.2 Musikk som formidling av selv og identitet.	s. 36
4.2.3 Oppsummering og teori.	s. 38
4.3 Musikk som arena for læring og mestring.	s. 39
4.3.1 Musikk som redskap i en utviklingsprosess.	s. 39
4.3.2 Musikk som ramme for sosial læring.	s. 40
4.3.3 Utvikling av musikalske ferdigheter.	s. 42
4.3.4 Pedagogikk versus terapi.	s. 43
4.3.5 Konsertvirksomhet	s. 44
4.3.6 oppsummering og teori.	s. 46
4.4 Musikk som arena for fellesskap og integrering.	s. 47
4.4.1 Fellesskap på tvers av funksjonsnivå.	s. 47
4.4.2 Nettverksbygging	s. 49
4.4.3 Hva veier tyngst på vektskålen?	s. 51
4.4.4 Oppsummering og teori.	s. 51
5.0 Diskusjon	s. 53
5.1 Musikk som arena for kommunikasjon	s. 54
5.2 Musikk som arena for læring og mestring	s. 55
5.3 Musikk som arena for fellesskap og integrering	s. 56
5.4 Konklusjon og avsluttende kommentar	s. 56
Litteraturliste	s. 58

1.0 Innledning

*Hvis du har det kjipt
Osten er grønn
Livet er trist og leit.
Da, husk bare på.
At bakom det grå
Er himmelen lyseblå.
Lean on me, jeg er din venn.
Gjør osten kul
Alt går på hjul igjen.
For snart er det jeg som trenger en venn
Som lokker solen frem.*

(Fritt oversatt etter Bill Withers "Lean on me" av H.R. og Å.R.K.)

1.1 Introduksjon

Masteroppgaveprosjektet som jeg skal presentere her knytter seg til virksomheten ved et kommunalt senter for musikkterapi ved en kulturskole i en større by i Norge. Senteret tilbyr tilpasset musikkopplæring til elever med spesielle behov, selger tjenester til barnehager, skoler, institusjoner og bofellesskap, og gir kurs og veiledning. Brukergruppen ved senteret er sammensatt og representerer mennesker med utviklingshemming, fysiske funksjonshemminger, autisme og ulike syndromer, sosiale og emosjonelle problemer, og mennesker med psykiatriske lidelser. Sangen jeg innledet kapittelet med ble brukt under jubileumskonserter da senteret hadde eksistert i 10 år. Sangen slo an både hos elever og publikum. Det er en enkel og litt banal tekst, men jeg tror den fanger noe essensielt av det som betyr mest for oss når alt er skåret til beinet. Vi trenger mennesker rundt oss som ser, støtter oss og er glad i oss når livet går litt av hengslene. Så hvorfor trekker jeg frem denne sangen? Jeg ønsker å sette fokus på temaet livskvalitet. Motivasjonen ligger i at dette er et grunnleggende menneskelig og filosofisk tema som har opptatt meg i lengre tid. I tillegg har jeg gjennom arbeidet som musikkterapeut møtt mennesker med svært ulike utgangspunkt og livssituasjoner. Det har fått meg til å reflektere over hva som er de mest grunnleggende verdiene for å oppleve livskvalitet.

Marte Wexelsen Goksøyr som selv har Downs syndrom, har nylig gitt ut boken *Jeg vil leve* (2012). I boken presenterer hun samtaler og intervjuer hun har foretatt med ulike mennesker

om deres tanker og holdninger til mennesker med Downs syndrom. Blant annet intervjuet hun statsminister Jens Stoltenberg. I følge henne avviser han i intervjuet at regjeringen vil gå inn for tidlig ultralyd for alle gravide slik prosedyren er i Danmark der antallet nyfødte barn med Downs syndrom har gått drastisk ned. Da Arbeiderpartiet likevel den 26. januar 2011 kom med et forslag om ultralyd til alle gravide i uke 12, stilte hun etter invitasjon fra Kristelig Folkeparti i Stortingets vandrehall i en Tskjorte med teksten *Utrydningstruet*. Etter debatten avviste statsministeren å snakke med henne, men etter påtrykk fra bla Dagfinn Høybråten og andre fikk hun likevel stille ham noen spørsmål. Denne episoden fikk en del oppmerksomhet i pressen i etterkant. I bokens innledningskapittel skriver hun;

”Jeg vil gjerne ha svar på hva som er problemstillingen. For jeg er ingen problemstilling! Det er samfunnet som har problemet. Folk med Downs syndrom har ingen problemstilling. Vi har ingenting, vi. Det jeg vil ha svar på er hvilken problemstilling samfunnet har med oss. Jeg vil at folk skal tenke seg om, så de kan slippe til andre. Jeg håper at folk vil tenke at kanskje de har noe å lære av oss som de ikke vet om. Det er mye vi har lyst til å gjøre, og vi duger til noe vi òg. For vi får til ganske mye. (...) Vi ønsker utdanning og arbeid og muligheten til å realisere drømmene våre”
(Goksøy, 2012, s.8).

Det er tydelig at hun til tross for Ansvarsreformen og integrering av utviklingshemmede i skolen og samfunnet forøvrig opplever sterke begrensninger med hensyn til utdanning og livsutfoldelse, og at det er samfunnet som setter disse begrensningene. Goksøy bruker ikke ordet livskvalitet i boken, men hun understreker retten til å ta i bruk alle sine ressurser for å leve et så rikt og aktivt liv som mulig. Det er dette hun kjemper for, ikke bare for seg selv men for andre med Downs og andre funksjonshemminger. Boken til Goksøy aktualiserer temaet livskvalitet for mennesker med funksjonshemminger.

Gruppen jeg har valgt å sette fokus på er stor og uensartet både i alder og funksjonsnivå. Muligheten for livsutfoldelse og selvrealisering gjennom deltakelse i yrkesliv, kulturliv og fritidsaktiviteter varierer sterkt. Hva betyr deltakelse i fritidsaktiviteter og kulturliv for opplevelsen av livskvalitet for denne gruppen? Sangen som jeg nevner innledningsvis handler om å kjenne seg som del av et gjensidig fellesskap der man både kan gi og hente støtte til å møte livets muligheter og utfordringer. Det å kunne ta i bruk seg selv og sine muligheter i et fellesskap med andre er kanskje noe av essensen ved det å oppleve

livskvalitet? Grunnen til at sangen gikk ”hjem” hos så mange var kanskje nettopp fordi dette er så grunnleggende for oss alle.

Som musikkterapeuter ansatt i kulturskolen er vi del av en fagtradisjon som har vokst frem de siste førti årene. Musikkterapi som profesjon har eksistert i Norge litt over tretti år, mens interessen for faget startet allerede på slutten av sekstitallet (Ruud 1990, s. 106- 107). Landskapet har endret seg en del underveis med hensyn til arbeidsfelt, utbredelse og akademisering av faget (Hodne i Trondalen og Ruud 2008, s. 219). Musikkterapiutdanningen ble opprettet i 1978 ved Østlandets Musikkonservatorium. Fra en hovedorientering og teoretisk forankring innen det spesialpedagogiske feltet tidlig på syttitallet fikk norsk musikkterapi impulser fra humanistisk psykologi og utviklingspsykologi gjennom pionerarbeidet til Paul Nordoff og Clive Robbins. Senere kom innflytelse fra kognitiv psykologi, informasjons- og kommunikasjonsteori, nevrofysiologi og kunnskap om barns motoriske utvikling til å påvirke tenkningen og utøvelsen av musikkterapien (Ruud 1990, s. 111-112). I 1983 – 86 ble Gloppenprosjektet gjennomført. Prosjektet hadde som mål å gi funksjonshemmede i og utenfor institusjonene et tilbud innen musikk (Almås, 2008, s. 235). Ingunn Byrkjedal, Brynjulf Stige og Mette Kleive ble ansatt i prosjektstillingene som var knyttet til arbeid innen institusjon/spesialskole, musikkskolen, det frivillige musikklivet og veiledning i fylket. Dette prosjektet banet veien både for musikkterapeuten som en ressurs i kulturskolen og i samfunns- og kulturlivet, og tenkningen bak prosjektet har ifølge Almås lagt noe av grunnen for det som i dag betegnes som samfunnsmusikkterapi (Almås, 2008, s. 239). Samfunnsmusikkterapien har gitt impulser til nye måter å utøve musikkterapifaget på og har åpnet døren til nye arbeidsarenaer. Den trekker det musikkterapeutiske arbeidet ut av det tradisjonelle terapirommet og jobber for å skape arenaer for helsefremmende musikalsk deltakelse i samfunnet. Jeg skal komme tilbake til en litt mer utfyllende beskrivelse av samfunnsmusikkterapien i teorikapittelet. Til tross for at musikkterapeutene gjennom Gloppenprosjektet var tilknyttet musikkskolen, og Ruud i *Musikk og kommunikasjon som samhandling* (1990, s. 112) skriver at musikkterapien begynner å få fotfeste i de kommunale musikkskolene har ikke kulturskolen vært noen stor arena for musikkterapeuter. Dette er nå i ferd med å endre seg, og det har de siste årene blitt opprettet flere musikkterapistillinger i tilknytning til kulturskolene.

I kulturskolen jobber musikkterapeuten i skjæringspunktet mellom pedagogikk, spesialpedagogikk og kulturarenaen, det vil si samfunnslivet. Vi jobber med problemstillinger og utfordringer som både bærer i seg tradisjonelle pedagogiske, spesialpedagogiske og

terapeutiske fokus; som å legge til rette for utvikling gjennom mestringsopplevelser og kommunikasjon, men også med deltakelse i kulturlivet gjennom konserter av ulike slag. Vi beveger vi oss dermed inn i det samfunnsmusikkterapeutiske feltet. Det ville derfor være interessant å se om dette perspektivet hadde betydning for opplevelsen av livskvalitet for våre brukere.

1.2 Litteraturgjennomgang.

Når det gjelder litteratursøk har det vært naturlig å lete både etter tekster som beskriver den spesialpedagogiske konteksten og tekster som behandler begrepet livskvalitet fra ulike vinkler. Musikkterapeutisk praksis knyttet til kulturskolearenaen ser ut til å være lite beskrevet både i norsk og internasjonal litteratur. Søk i Bibsys med databasene Eric, ISI-Web of Science, Google scholar, Nordic Journal of Music therapy og Voices med søkerordene: music therapy + cultural school + special education + community music therapy ga få treff. Rickson and McFerran, (2007) omtaler forskning innen musikkterapeutisk praksis i det spesialpedagogiske feltet fra fagets utvikling etter den andre verdenskrig og frem til i dag. Med basis i utsagn fra forskere innenfor ulike tradisjoner viser de i siste del til behovet for ytterligere forskning på området. I ”*A fresh look at music therapy in special education*” (McFerran og Elefant, in press) beskriver de hvordan musikkterapeuter tradisjonelt har jobbet innen det spesialpedagogiske feltet i skolen. Kunnskapsbasert praksis og forskning har hatt stor innflytelse og dette har også påvirket tenkning og tilnæringsmåter innen musikkterapeutisk praksis (McFerran & Elefant, in press, s. 7). Nyere forskning innen musikkterapi, psykologi og andre helserelaterte profesjoner gir nye fokus og impulser til å tenke nytt, og åpne opp rammene for en mer effektiv praksis innen feltet (McFerran & Elefant, in press). De peker også på det økologiske og samfunnsmusikkterapeutiske perspektivet i tillegg til den individuelle utviklingen som et nyere trekk i utviklingen av musikkterapeutisk virksomhet (Mc Ferran & Elefant, in press, s.6).

Temaet livskvalitet er grundig beskrevet og her finnes det et stort tilfang av litteratur. Utfordringen har vært å gjøre en avgrensning i forhold til fagområder som kunne være relevante for mitt perspektiv. Siri Næss er en av nestorene innen forskningen på området og det var derfor naturlig å gjøre bruk av hennes forfatterskap. Hun har en psykologisk tilnærming til temaet. Lennart Nordenfelt er en annen sentral nordisk forsker som i hovedsak behandler temaet ut fra en filosofisk vinkel. Jeg har valgt å bruke deres forfatterskap for å gjøre rede for en grunnleggende bakgrunnsforståelse av begrepet livskvalitet.

Når det gjelder musikkterapi og temaet livskvalitet har jeg benyttet meg av Even Ruud og Brynjulf Stige som begge bruker helsebegrepet som innfallsport til den musikkterapeutiske diskursen rundt begrepet livskvalitet (Ruud 1990,1997, 2001, 2010, Stige 2012). De er begge opptatt av det samfunnsmusikkterapeutiske perspektivet noe de har tilfelles med blant andre Gary Ansdell, Tia DeNora og Dorit Amir. I Ansdell og DeNora (2012) presenterer de et forskningsprosjekt knyttet til psykisk helsevern i London. Prosjektet undersøker blant annet resultatet av arbeidet for å styrke det musikkterapeutiske samarbeidet mellom to tilstøtende psykiatriske enheter. Hensikten er å bygge en bro mellom sykehustilværelsen og et liv ute i samfunnet for mennesker med langvarige psykiatriske lidelser. De beskriver en stigende interesse for bruk av musikk som helsefremmende verktøy i helse og sosialomsorgen. Dette har blitt et helsepolitisk satsningsområde i Storbritannia, og musikkterapeutene har møtt økt konkurranse fra andre yrkesgrupper. Denne pågangen har presset frem behovet for å undersøke og klargjøre hvordan musikk kan fremme økt livskvalitet, og hva som definerer og virker i musikkterapien. De presenterer utfordringer og dilemmaer knyttet til musikkterapeutisk praksis, disiplin og profesjon. Et av dilemmaene knyttet til praksis er hva musikkterapeuten spesifikt bidrar med i terapiprosessen, og hvordan kan dette måles? Dette er et felt hvor det er vanskelig å definere klare og målbare parametre. Noen av utfordringene ligger i flere parallelle prosesser. Klienten kan ha et iboende engasjement og en vilje til selvhelbredelse samtidig som terapeuten eller den som utfører terapien kan ha en intensjon om å støtte klienten og på samme tid ville rettferdiggjøre og sikre sitt eget arbeid. De nevner teori som en mulig faktor, men viser til at musikkterapien har støttet seg til ulike behandlingsteorier alt etter hvilken praksis og målgruppe man har jobbet med. Noe av svaret mener de ligger i musikken som redskap for å oppnå terapeutiske mål. Den musikksentretede tilnærmingen er et av kjennetegnene til Nordoff-Robbinstradisjonen, to av pionerene innenfor musikkterapi i nyere tid (Ansdell & DeNora, 2012, s. 102). Når det gjelder måling av effekten av musikkterapi viser de til at den evidensbaserte modellen som bygger på en medisinsk forskningstradisjon har sine begrensninger når det gjelder psykososiale parametre som; følelser, glede, mening, sosial tilpasning, fellesskap og tillit. Klientenes fortelling og beskrivelse bør danne en viktig basis i evalueringen av hvorvidt terapien har hatt effekt eller ikke (Ansdell & DeNora, 2012, s.105). De hevder og at samfunnsmusikkterapien har åpnet for en søken mot andre teorier som; nyere musikkvitenskap, tverr- og subkulturelle studier i musikkantropologi, nye studier innen musikkpsykologi og musikk sosiologi som kan gi nye forståelsesrammer til å beskrive, forklare og begrunne musikkterapien ut fra dens egne musikalske premisser.

Dorit Amir skriver (Amir, 2004) om hvordan musikk som kulturelt uttrykk kan virke identitetsstyrkende og bidra til økt livskvalitet. Hennes innfallspunkt til temaet er møter med musikkterapistudenter fra ulike land, kulturer og religiøse retninger som ofte sliter med en uklar identitet eller tapsfølelser. Hun beskriver hvordan hun i sin praksis i Israel har gått fra et individualterapeutisk utgangspunkt til en samfunnsmusikkterapeutisk tilnærming. Klientene opplevde en manglende forbindelse mellom erfaringene i individualterapien til livet i familien og samfunnet. I en samfunnsmusikkterapeutisk tilnærming opplever hun at klientene gjennom kulturell deltakelse i større grad utvikler en klarere identitet og tilhørighet (Amir, 2004, s. 249-250).

Temaet livskvalitet er nokså bredt behandlet i litteratur om utviklingshemmede. Jeg har valgt å gjøre bruk av to britiske og en norsk forfatter. Kelley Johnson og Jan Walmsley (2010) har satt søkelyset på en manglende definisjon av uttrykket ” et godt liv” som er brukt i utredninger og forskrifter fra det Britiske helsedepartementet. Disse forskriftene har fått stor betydning for gjennomføringen av en helsereform for utviklingshemmede som har mange likhetstrekk med reformen vi har hatt i Norge. De gjør bruk av filosofi, sosialteori og samtaler med blant annet Marie Wolfe, en kvinne med utviklingshemming, for å trenge dypere inn i en forståelse av hva et godt liv for utviklingshemmede kan innebære. Leif Hugo Stubrud (2001) behandler temaet ut fra et økologisk perspektiv. Han peker på at samspillet mellom mennesker påvirkes av verdier og den sosiale konteksten. Med utgangspunkt i denne forståelsen presenterer han en økologisk utviklings- og omsorgsmodell som anerkjenner mottakeren av tjenester og bistand som et menneske med verdighet, følelser og behov på linje med alle andre (Stubrud, 2001, s.16 – 17). Disse forfatterne vil bli ytterligere presentert i teorikapittelet.

1.3 Presentasjon av masteroppgaveprosjektet.

I mitt masteroppgaveprosjekt har fokuset vært å undersøke musikkterapiens rolle i forhold til livskvaliteten for den største brukergruppen ved senteret, som er mennesker med alt fra letter til alvorlig grad av utviklingshemming. Det er denne gruppen som i hovedsak er representert i undersøkelsen. Grunnen til dette er at en undersøkelse som innbefatter alle bruker gruppene ville by på mer komplekse utfordringer etisk, teorimessig og metodisk innenfor den tidsrammen jeg hadde tilrådighet. En del av de som utgjør utvalget i undersøkelsen er verbalt svake eller helt uten språk og det ville være en utfordring å intervju dem på vanlig vis. På den andre siden ville det være synd å utelate dem fra undersøkelsen fordi de naturlig hører med i denne gruppen. Jeg valgte derfor å intervju foreldre og fagpersonale for å få frem deres

refleksjoner og tanker rundt begrepet livskvalitet, og for å få innsikt i hvordan de oppfatter arbeidet som gjøres i regi av senteret. Det er disse samtalene som danner basis for funnene i denne undersøkelsen der jeg ønsket å se nærmere på hva livskvalitet innebærer for våre brukere og hvilken betydning musikkterapi kan ha for opplevelsen av livskvalitet.

Motivasjonen for å gå løs på denne problemstillingen var at jeg i økende grad ble oppmerksom på gleden brukerne viste ved samspillet og samværet. Dette har spesielt kommet til uttrykk i forbindelse med forberedelser og gjennomføring av ulike konserter. Jeg ønsket å undersøke om det generelle inntrykket var basert på realiteter eller om det var farget av et ønske fra min side om at dette var viktig og hadde betydning for dem i et livskvalitetsperspektiv. Dette er som Ansdell og DeNora (2012) understreker, et tema og et felt hvor det er vanskelig å finne parametre til å gjennomføre evidensbaserte målinger. Jeg venter ikke å finne entydige og klare svar på spørsmålene jeg stiller, men håper på å finne en tendens eller pekepinn på hva som er sentralt og vesentlig for brukerne slik at dette kan få betydning for hvordan tilbudet utformes og videreføres.

Problemstilling

- Hovedproblemstilling.

Hvilken rolle spiller musikkterapitilbudet med hensyn til livskvalitet for utviklings- og funksjonshemmede brukere i kulturskolen?

- Del-problemstilling.

Har erfaringene brukerne får gjennom musikkterapitilbudet overføringsverdi til andre områder?

1.4 Disposisjon

- Kapittel 2: I den videre presentasjonen av undersøkelsen vil jeg først gjøre rede for den metodiske tilnærmingen og valg av metode. Her presenterer jeg informantene og intervjuguiden som dannet utgangspunktet for samtalene.
- Kapittel 3: I teoridelen presenterer jeg begrepet livskvalitet med utgangspunkt i ulike fagtradisjoner som psykologi, filosofi, musikkterapi, og teorier og praksis innen omsorgen for utviklingshemmede.

- Kapittel 4: I empiridelen presenterer jeg analysen av materialet som fremkom av de to intervjuene med informantene. Dette blir presentert med utgangspunkt i 3 hovedtemaer med underpunkter sammen med kommentarer og refleksjoner.
- Kapittel 5: I analysen trekker jeg linjer mellom funnene i empirien og teoriene som jeg har lagt til grunn for en forståelse av temaet. I dette blir samlet i fire hovedpunkter som danner basis for konklusjonen i undersøkelsen.

2.0 Metode

Temaet livskvalitet er av en slik art at man aldri kan utlede eksakt kunnskap som kan være gyldig overalt og til enhver tid. Hva vi anser for god livskvalitet vil alltid være gjenstand for ulike tolkninger og må sees i relasjon til den tiden, konteksten og kulturen vi lever i. Jeg var ikke ute etter allmenngyldig kunnskap, men ønsket å få frem synspunkter fra informantene som kunne gi viktige innspill til hva vi bør fokusere på i det videre arbeidet. Hvis formålet for prosjektet var en ren brukerundersøkelse knyttet til de ulike tilbudene ved senteret ville jeg sannsynlig få mer presis informasjon ved å gjennomføre en spørreundersøkelse, en kvantitativ survey. Selv om et av målene med prosjektet var å få opplysninger som kunne være med å stake ut den videre kursen, eventuelt korrigere den, var hovedintensjonen å trenge dypere inn i livskvalitetsperspektivet. Dette er imidlertid et tema som ikke så lett lar seg besvare kort i et spørreskjema eller en spørreundersøkelse. Jeg kunne gått glipp av nyansene i informasjonen og dermed sitte igjen med et svært forenklet bilde av informantenes observasjoner og oppfatninger.

Når en ønsker å gjøre seg mer kjent med en problemstilling eller materiale kan det være fruktbart å gjennomføre et forprosjekt eller en forundersøkelse som kan legge grunnen for en større studie. Det kunne være aktuelt å gjennomføre en undersøkelse blant flere, eventuelt alle kulturskolene i Norge som har musikkterapi som tilbud til sine elever. Det ville da vært hensiktsmessig å gjennomføre en kvantitativ survey eller en randomisert studie (RTC) for å få tilgang til et større datamateriale der en kunne trekke mer generaliserbare slutninger av analysene. I følge Malterud (2003) kan ” kvalitative metoder åpne for forskningsstudiene på felter der kunnskapsgrunnlaget i utgangspunktet er tynt, der problemstillingen som skal utforskes er sammensatt og kompleks, og der vi stiller oss åpne for et mangfold av mulige

svar”(Malterud, 2003, s. 34). Temaet livskvalitet er komplekst og det var sannsynlig at funnene ikke ville gi entydige svar. Håpet var at de kunne tilføre nye perspektiver og åpne opp for nye tanker og måter å orientere arbeidet ved senteret. Brukermidvirkning er et sentralt tema innen skole og helseetaten, og dette er et ledd i å trekke inn annen ekspertise enn den vi som fagpersoner sitter med. Jeg valgte å gjøre bruk av kvalitativ metode fordi jeg mente at denne metoden var best egnet med hensyn til tid og ressurser. Før jeg sier noe mer om det som har betydning for de valgene jeg har gjort vil jeg si noe om det historiske og ideologiske fundamentet kvalitativ metode bygger på.

2.1 Kvalitativ metode

Ordet kvalitativ viser til kvalitetene, det vil si egenskapene eller karaktertrekkene ved fenomener, Repstad (2007, s. 16). Hendelser, handlinger og interaksjon er fokusområder for kvalitativ forskning i følge Wheeler (2005, s. 87). Det vil si at menneskelig intenderte handlinger, hendelser og produkter som tekster, visuelle og auditive uttrykk, kunstuttrykk er fokusområder for kvalitativ forskning. Naturvitenskapene bruker i hovedsak kvantitativ metode som forskningsmetode, og for innsamling av data. Basis for tolkningene ligger i tallmateriale, beregningene eller statistikk som er hentet ut fra data som er innsamlet om forskningsobjektet. Skillet mellom kvantitative og kvalitative metoder er kanskje ikke så markant som en kan få inntrykk av, skillelinjene går kanskje i like stor grad mellom ulike kvalitative tilnærminger ifølge Ryen (2006, s. 18). Det refereres også ofte til mengder eller tallmateriale i kvalitative forskningsprosjekter og det kan også forekomme statistikk, men tolkningene er ikke basert på et tallmateriale men tekst (Repstad, 2007, s.16).

I følge Bruscia (2005) har kvalitative forskningsspørsmål to primære komponenter; fokus og formål. Fokus setter lys på temaet og dataene forskeren ønsker å studere. Formålet tilkjennergir hvilke nivåer av innsikt og kunnskap forskeren ønsker å oppnå gjennom forskningen. Dette kommer til uttrykk gjennom forskningsspørsmål fremsatt i en problemstilling. Kvalitativ forskning kan sees som en sirkulær prosess der fokus, formål og forskningsspørsmål gjensidig påvirker hverandre under hele forskningsprosessen, dette kalles den hermeneutiske sirkel, et begrep jeg skal komme tilbake til i avsnittet om hermeneutikken. Hendelser, handlinger, interaksjon og erfaringer i en definert kontekst er sentrale fokus eller tema for kvalitativ forskning. Bruscia nevner videre at forskning rundt erfaringer setter fokus på hvordan en person erkjenner og oppfatter, føler og tenker rundt et tema. Slik sett er man også opptatt av prosesser som man ikke umiddelbart kan observerer direkte, som eksempelvis reaksjoner på en hendelse, et fysisk objekt eller person (Bruscia, 2005, s. 87). Kirsti Malterud

(2003) sier følgende om kvalitativ forskning: ”Målet er å utforske meningsinnholdet i sosiale fenomener, slik det oppleves for de involverte selv innen deres naturlige sammenheng” (Malterud, 2003, s. 31). Temaet livskvalitet er i stor grad et tema som referer til menneskers livsverden, og til en subjektiv opplevd erfaring som nevnt ovenfor. Jeg ønsket å få tilgang til observasjoner, tanker og vurderinger som kunne gi innsikt og forståelse i temaet livskvalitet for brukerne ved senter for musikkterapi. Bruscia og Malteruds beskrivelser underbygget valget av kvalitativ metode som en fruktbar tilnæringsmåte til denne undersøkelsen.

2.2 Hermeneutikken

Hermeneutikken er den vitenskapsteoretiske tradisjonen kvalitativ metode springer ut fra. Hermeneutikk er avledet av det greske verbet *hermeneuein* som kan oversettes med ”å fortolke” og som tilsvarer substantivet *hermèneia* som betyr ”fortolkning” (Johannessen, 1990, s 152). Å forstå og tolke menneskelige uttrykk og fenomen som; handlinger, tekster eller kunstuttrykk er som nevnt sentralt innen hermeneutikken og kvalitativ metode. Man er opptatt av vilkårene for forståelse og fortolkning, og å utvikle gode vitenskapelige metoder for å utlede generaliserbar kunnskap av disse meningsfulle dataene (Johannessen, 1990, s.151-152). De humanistiske vitenskapene (*humaniora*) og samfunnsvitenskapene skiller seg tradisjonelt fra naturvitenskapene ved at de søker å beskrive og forstå fenomenene gjennom meningsanalyse. Det vil si at de forholder seg til tanker og handlinger som har en mer eller mindre bevisst hensikt. Naturvitenskapene kalles også for nomotetiske vitenskaper (*nomos* - lov) fordi den er opptatt det lovmessige ved fenomener og søker å finne generaliserbare data.

Det idémessige grunnlaget for hermeneutikken hadde sitt utspring i renessansen der den protestantiske tolkningen av de Bibelske tekstene og det humanistiske studiet av antikke tekster la grunnlaget for en forskningstradisjon der delene ble analysert og forstått i lys av helheten og konteksten de stod i. Den hermeneutiske sirkel er et sentralt begrep innen i denne vitenskapstradisjonen og et bilde på hvordan man går fra del til helhet og fra helhet til del for å forstå ulike aspekter ved fenomenet eller fenomenene man ønsker å undersøke. Dette kalles også den hermeneutiske spiral fordi man gjennom prosessen med å se på enkeltdelene opp mot helheten stadig borrar seg dypere inn i materien for å komme så nær en forståelse som mulig ut fra de rammebetingelser eller den forståelses- horisont man befinner seg i (Alveson og Skjöldberg, 2010, s.194). Man kan ikke tolke løsrevne deler av de bibelske tekstene uten å se dem i relasjon til Bibelen som en enhet. I tillegg må man også ta hensyn til konteksten, tidsepoken og den kulturen de er oppstått i (Alveson og Skjöldberg 2010, s.193).

Fortolkninger alltid vil måtte bryne seg mot hverandre. Man kan aldri slå seg til ro med at man har funnet den hele og fulle sannhet (Repstad 2007, s.12).

I denne undersøkelsen vil en hermeneutisk tilnærming bety at jeg må se de enkelte temaene i intervjuguiden og svarene informantene gir i lys av problemstillingene. Jeg vil måtte gå flere runder med intervjumaterialet for å avdekke om der er innbyrdes eller overlappende sammenhenger og om der er konsistens i svarene og analysene. Videre vil informantens relasjon til brukerne og til undertegnede som intervjuer/ forsker og musikkterapeut bety noe for hvordan jeg kan tolke svarene. Jeg vil også måtte ta i betraktning at dette er en undersøkelse av et musikkterapi tilbud som foregår som del av virksomheten ved en kulturskole, noe som får betydning for hvordan tilbudet er utformet og tilrettelagt.

2.3 Refleksivitet og forforståelse.

Min yrkes- og erfaringsmessige bakgrunn for å gå i gang med studien var 19 års musikkterapeutisk arbeidserfaring med hørselshemmede med og uten funksjonshemminger, døvblinde med multifunksjonshemminger, barn, unge og voksne med utviklings- og funksjonshemminger, autisme og et spekter av ulike syndromer. Jeg har møtt og arbeidet sammen med dem på ulike arenaer i barnehage, skole, dagsenter, bofellesskap, fritidsklubber og på kulturskole. Denne erfaringen har formet min personlige og yrkesmessige identitet og vil også helt klart kunne påvirke tolkningene av datamaterialet i undersøkelsen. Allerede i utformingen av problemstilling og intervjuguide har sannsynligvis min forforståelse, teoretiske og erfaringsmessige bakgrunn kunnet påvirke svarene og refleksjonene til informantene. Med dette i bakhodet har jeg likevel prøvd å hente ut informasjon som jeg tror sier noe genuint om hvordan musikkterapi tilbudet oppfattes og oppleves av informantene.

Malterud (2003) sier følgende;

”Nærhet til stoffet kan vanskeliggjøre kritisk refleksjon. Derfor er det alltid viktig å spørre seg selv om hva som er med på å bestemme det jeg ser – hva er mitt utkikkspunkt for observasjoner og tolkninger, hvilke briller har jeg på når jeg leser mine data, hva betyr den kulturelle og teoretiske tradisjonen jeg står i for de spørsmål jeg har stilt?” (Malterud, 2003, s. 27).

Mye av mitt faglige ståsted, verdigrunnlag og forforståelse er formet gjennom studier i kunsthistorie, pedagogikk og musikkterapi. Humanistisk tankegodt basert i humanistisk psykologi, eksistensialisme og kristendom har påvirket mitt verdisyn. Ikke minst har møter

med mennesker, og ikke minst mennesker med spesielle utfordringer i livet påvirket meg som menneske og fagperson.

2.4 Metode for innsamling av data

Kvalitative data kan ifølge Befring (2007, s.180) være resultat av deltakende observasjon, intervju eller skriftlige fremstillinger og foreligger ofte i form av lydopptak eller skriftlige notater. For å få tilgang til denne kunnskapen måtte jeg få de involverte partene i tale. Som tidligere nevnt opplevde jeg at dataene ikke så lett lot seg avlede av et spørreskjema der informantene eventuelt krysset av for alternativer eller ja/nei spørsmål. Jeg ønsket derfor å gjøre bruk av intervju som metode. I stedet for å intervju informantene individuelt, benyttet jeg meg av en fokusgruppe. Wilkinson (2008) karakteriserer fokusgruppens funksjon på følgende måte; ” It is a way of collecting qualitative data, and this – essentially- involves engaging a small number of people in an informal group discussion (or discussions), ‘focused’ on a particular topic or set of issues” (Wilkinson, 2008, s.187). Malterud (2003) beskriver også fokusgruppens egenskaper og understreker verdien av den uformelle tilnærmingen i fokusgruppesamtalen. Forskeren som leder fokusgruppen kan innta en deltakende eller mer tilbaketrukket observerende posisjon. Samtalen foregår ikke som et vanlig intervju men skal i størst mulig grad kunne utvikle seg som en uformell eller dagligdags samtale som kan romme historier, argumentasjon, vitser og uenighet. Intensjonen er å stimulere til en dynamisk prosess som kan generere så mange tanker, innfallsvinkler og synspunkter til temaet som mulig. Gruppedynamikken spiller en viktig rolle i fokusgruppen med hensyn til å inspirere hverandre til meningsutveksling. Det at en får luftet ulike meninger og tanker i et åpent fora kan føre til ny innsikt og kunnskap (Malterud, 2003, s. 70). Temaet for undersøkelsen og fokusgruppens mulighet til å få et bredt tilfang av data var avgjørende for valg av denne metoden. Samtalene ble tatt opp på bånd, og utgjorde datamaterialet som senere ble transkribert og tolket med utgangspunkt i en moderert utgave av en kvalitativ analyse modell kalt systematisk tekstkondensering. Denne er beskrevet i Malterud (2003).

2.4.1 Prosedyre for gjennomføring av fokusgruppeintervjuene.

Fokusgruppen i dette prosjektet møttes til 2 samtaler i løpet av november og desember høsten 2011, der hver samtale hadde en varighet på 90 minutter. Begge samtalene ble gjennomført i ett av kulturskolens konferanserom. På første samling tok jeg utgangspunkt i første del av intervjuguiden som er presentert under, på andre samling var spørsmålene fra del to i fokus. På første samling deltok fem av seks informanter, på andre samling var gruppen fulltallig.

2.4.2 Intervjuguide

Forskningsspørsmål	Aktuelle tema/spørsmål til samtalen
1. Samling	
Hvilken betydning har musikkterapi som fritidstilbud/aktivitetstilbud for elvene og brukerne ved senter for musikkterapi?	<ul style="list-style-type: none">• Hvilke fritidstilbud/ aktivitetstilbud benytter elvene og brukerne seg av?• Hvilken rolle spiller musikkterapien i forhold til andre aktiviteter?• Hva ser dere som viktig ved musikkterapi tilbudet?• Hvilken funksjon fyller musikkterapi tilbudet?• Finnes det aspekt eller kvaliteter ved musikkterapi tilbudet som ikke kan dekkes av andre tilbud?• Dersom det er tilfelle hvorfor ønsker dere at elevene/brukerne fortsatt skal ha et tilbud, eventuelt avslutte tilbudet?• Hva ville det bety dersom tilbudet forsvant?
Hvilken rolle spiller musikkterapi tilbudet med hensyn til livskvalitet for Senter for musikkterapi sine elever og kunder?	<ul style="list-style-type: none">• Hva legger dere i begrepet livskvalitet?
2. Samling	
Hvilken rolle spiller musikkterapi tilbudet	<ul style="list-style-type: none">• Hva karakteriserer/ innebærer

<p>med hensyn til livskvalitet for Senter for musikkterapi sine elever og kunder?</p>	<p>livskvalitet for deres barn/ungdommer eller brukere?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Har musikkterapitilbudet betydning for elevenes/ brukernes livskvalitet, i så fall på hvilken måte? • Har dere registrert positive eller negative endringer i perioden elvene/ brukerne har mottatt musikkterapi? Hvilke endringer har dere i så fall registrert? • Hvordan forstår dere terapi begrepet i tilknytning til musikkterapi? • Hva tenker dere om begrepet terapi i tilknytning til musikkterapi tilbudet for deres barn/ brukere?
<p>Har erfaringene elvene og brukerne får gjennom musikkterapitilbudet overføringsverdi til andre områder?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ser dere på muligheten til å opptre for andre som en belastning eller som positivt for eleven / brukeren? • Hva med opptredener utenom kulturskole rammen / offentlige arenaer / skole konserter? • Har musikkterapi tilbudet betydd noe for etablering av vennskap eller utvidelse av det sosiale nettverket til elvene/brukerne?

	<ul style="list-style-type: none"> • Hvilken betydning tilegger dere følgende aspekter; utvikle musikalske ferdigheter/delta i et musikalsk fellesskap/utvikle den sosiale kompetansen/ få større nettverk? • Har dere registrert om noen av de erfaringene elvene/brukerne har gjort gjennom musikkterapi tilbudet har hatt overføringsverdi til andre situasjoner eller områder? • Er der ønsker og behov som senteret i dag ikke dekker?
--	--

2.4.3 Utvalg

Fokusgruppen bestod av seks personer; tre foreldrerepresentanter og tre personer med ulik fagbakgrunn fra personalet ved dagsenteret. Det ble foretatt et strategisk utvalg av deltakerne. Jeg valgte personer som hadde vist en reflekterende holdning til musikkterapitilbudet gjennom konstruktive og kritiske spørsmål til innhold og metoder. Informantene fra dagsenteret hadde deltatt i musikkterapitimene og noen av foreldrerepresentantene hadde deltatt i foreldreutvalget ved kulturskolen. Resonnementet var at de ville kunne gi nyanserte synspunkter og viktige bidrag til å belyse temaet. Jeg la ikke vekt på yrkesbakgrunn ved valg av informanter. Hensikten var i så stor grad som mulig å få innblikk i informantenes opplevelse av tilbudet og jeg valgte derfor å la deltakerne selv få definere begrepet livskvalitet. Det er mulig at gruppen i større grad ville hatt et bredere felles fundament for samtalene dersom jeg hadde presentert noen av definisjonene jeg har støttet meg til. Jeg valgte imidlertid ikke å gjøre dette for å ha en åpnere tilnærming til temaet, og å unngå å legge noen føringer i forhold til samtalene. Jeg valgte også å ha med representanter for brukere som hadde mer enn ett års erfaring med tilbudet. Informantene i fokusgruppen representerte ungdom og voksne fra begge kjønn i alderen 14- til 60 år. Barn under 14 år ble ikke representert i undersøkelsen av den grunn at de elevene som kunne være aktuelle ikke fylte kravet om å ha mottatt musikkterapi i mer enn ett år. Årsaken til at jeg ikke valgte å intervju

elevene eller brukerne direkte var at mange av dem ikke har verbal kapasitet til å kunne gi den informasjonen jeg var ute etter i undersøkelsen. Det kunne imidlertid vært interessant å ha intervjuet de som hadde tilstrekkelig språklig kapasitet om hvordan de opplever tilbudet, men dette ville utelatt en stor gruppe mennesker som da ikke ville blitt del av dette materiale. Et alternativ kunne ha vært å supplere intervjuene med et spørreskjema som elevene eller brukerne kunne svare på sammen med foreldre eller personalet. Dette valgte jeg imidlertid ikke å gjøre. Ett annet aspekt ved valget om å intervju tredjepart var at det ofte er foreldrene eller ansatte ved dagsenteret som er med å vurdere om musikkterapi er et egnet tilbud for eleven/brukerne og som dermed bidrar til avgjørelsen om det skal fortsette eller ikke.

2.5 Metode for analyse.

Som analyseredskap tok jeg utgangspunkt i systematisk tekstkondensering og tverrgående analyse slik den er beskrevet i Malterud (2003). Systematisk tekstkondensering (Systematic Text Condensation- STC) er inspirert av Giorgis fenomenologiske analyse og modifisert av forfatteren.” Formålet med den fenomenologiske analysen er å utvikle kunnskap om informantenes erfaringer og livsverden innen et bestemt felt” (Giorgi i Malterud 2003 s. 99). Dette stemte godt overens med intensjonen i dette prosjektet der målet var å få frem informantenes erfaringer og vurderinger knyttet til musikkterapiens betydning for brukernes livskvalitet. Et annet mål med forskning kan ifølge være å utvikle nye begreper, men dette var ikke siktemålet med denne undersøkelsen (Malterud, 2003, s.99). Teorier og begreper knyttet til livskvalitetsforskning ga perspektiver til forståelsen og tolkningen av datamaterialet. Den erfaringsbaserte kunnskapen jeg har tilegnet meg gjennom mange års praksis som musikkterapeut har også vært en del av bakgrunnskunnskapen for tolkningen av materialet. Giorgio anbefaler at analysen gjennomføres i fire trinn:

- Å få et helhetsinntrykk.
Dette innebærer å lese gjennom hele materiale med et åpent sinn, og å prøve å legge sin forforståelse til side. Etter å ha lest igjennom materialet prøver en å identifisere ca. 4- 8 temaer som kan være av interesse for problemstillingene. Hvert av disse temaene får et midlertidig navn.
- Å identifisere meningsbærende enheter.
Her leter man etter alle utsagn som kan gi viktig informasjon eller svar på det man spør etter i problemstillingen innenfor de ulike temaene. Man trekker ut brokker av teksten og samler de innfor temaet, dette kalles for dekontekstualisering. For å identifisere og

systematisere/ kode de meningsbærende enhetene innenfor de ulike temaene kan en bruke ulike data-analyseprogram. I denne undersøkelsen ble programmet atlas.ti benyttet.

- Å abstrahere innholdet i de enkelte meningsbærende enhetene.

I denne fasen prøver man å kondensere meningsinnholdet i de meningsbærende utsagnene, gjerne i såkalte “kunstige sitat”. Det vil si at meningsinnholdet er fortettet og gjengitt med forskerens egne ord. Jeg benyttet meg av en moderert utgave av analysemetoden og gjorde ikke bruk av kunstige sitat, men foretok en abstrahering av meningsinnholdet.

- Å sammenfatte betydningen av dette.

I siste fase gjør en en sammenfatning av betydningsinnholdet av de ulike temaene for så å foreta en tolkning av med basis i den teorien eller teoriene en ser som aktuelle. Dette kalles å rekontekstualisere dataene. I denne fasen kan man utlede nye beskrivelser og begrep på bakgrunn av de funnene man har gjort. Det ble i undersøkelsen foretatt en sammenfatning av funnene innenfor de ulike temaene før tolkningen av materialet.

Utarbeidelse av nye begrep var som nevnt ikke i fokus i denne undersøkelsen (Malterud 2003, s.100 - 111).

2.6 Etiske betraktninger

Det kan være etiske dilemmaer eller utfordringer knyttet til undersøkelser og forskning på egen praksis. Dette bånd eller kontakt mellom forsker og informanter kan blant annet være med å påvirke resultatene av forskningen både med hensyn til hvilken informasjon informantene gir, og om noen av partene ønsker å posisjonere seg. Når det gjelder dagsenteret har jeg hatt ukentlig kontakt med informantene i forbindelse med salg av musikkterapijenester gjennom flere år. Kontakten med foreldregruppen har vært noe sjeldnere, men i hovedsak to ganger i året i forbindelse med jule- og sommerkonserter. Det å ha nærhet til stoffet eller personene som inngår i forskningen, kan gjøre en både nærsynt og ukritisk, men det kan også bidra til større tillit og fortrolighet og en kan dermed få tilgang til informasjon som i andre tilfeller ville ha blitt holdt tilbake (Malterud 2003, s 27). Det er vanskelig å avgjøre om kontakten med informantene har påvirket resultatene i nevneverdig grad. Temaet for undersøkelsen skulle ikke være kontroversielt og informantene har heller ikke vært i noen konkurransesituasjon der de skulle ha behov for å posisjonere seg. Det å

intervjue tredjepart har ikke gitt unødig eksponering av sårbare personer og anonymisering av navn og andre identifiserbare kilder er forsøkt omskrevet så samvittighetsfullt som mulig.

3.0 Teori

3.1 Livskvalitet

Hva vil det si å leve det gode liv? Hva gjør mennesker lykkelige”? Dette er spørsmål som mennesker har beskjeftiget seg med fra tidenes morgen og frem til i dag, og som vi stadig vil fortsette å søke nye svar på (Nordenfeldt ,1991b; Ryan & Deci, 2001; Johnson & Walmsley 2010). Sokrates, Platon og Aristoteles og flere av de gamle filosofene beskjeftiget seg med disse spørsmålene. Lykkebegrepet har siden vært gjenstand for utforskning på utallige måter og med ulik innfallsporner alt etter fagets fokus og karakter (Ruud, 2010 s.11). Vi vil aldri kunne hevde at vi er kommet frem til en fasit når det gjelder disse temaene.

For å få en forståelse av det filosofiske og idèmessige grunnlaget for begrepet vil jeg ta utgangspunkt i Siri Næss (1987,Næss, Moum og Eriksen, 2011) og Lennart Nordenfelt (1991a, b). En av grunnene er at de opererer i en norsk og nordisk kontekst og dermed lever under noenlunde samme vilkår og kultursfære som gruppen jeg tar for meg i undersøkelsen. For det andre vektlegger de bakgrunnen for definisjonene eller temaet livskvalitet litt ulikt. Næss har en psykologisk og subjektivt tilnærming til begrepet. Nordenfelt tar i større grad det filosofiske bakteppet med i definisjonen, og balanserer mellom en subjektiv og objektiv tilnærming til forståelsen av begrepet. Grunnen til at jeg har valgt disse forskerne er at jeg opplever at deres syn harmonerer med, og vektlegger sider som gir en god forståelsesramme for det materialet jeg her skal gå løs på. For å belyse temaet livskvalitet for mennesker med spesielle behov vil jeg ta utgangspunkt i forskningen til Kelly Johnson og Jan Walmsleys (Johnson, Walmsley, Wolfe, 2010). De beskriver den historiske utviklingen, og forholdene i Storbritannia hvor de på samme måte som i Norge har gjennomgått en omstrukturering av omsorgen for utviklingshemmede fra en statlig styring av store sentral institusjoner til desentraliserte boenheter. De har høstet noen av de samme erfaringene som vi i Norge har gjort med HVPU reformen, også kalt ansvarsreformen. Jeg skal komme nærmere inn på disse erfaringer i avsnittet om livskvalitet for utviklingshemmede. Leif Hugo Stubrud (2001) har utarbeidet en økologisk basert omsorgsmodell som også kan gi viktige perspektiv til temaet.

Livskvalitet er et tema som også blir behandlet i musikkterapilitteraturen og her kommer jeg til å trekke inn Even Ruud (1990, 1097, 2010) og Brynjulf Stige (2002, 2010, 2012) for å se på deres vinkling i forhold til temaet.

3.2 Definisjoner

Der finnes mange ulike definisjoner, og disse blir igjen farget og påvirket av de perspektivene som er rådende innen de ulike fagfeltene. Ulike filosofer og forskere vektlegger subjektive og objektive tilnærminger ulikt i beskrivelsen av en definisjon. Det finnes derfor ingen konsensus om hva som er den riktige definisjonen. Livskvalitet er et flerdimensjonalt begrep og psykologiske, fysiologiske og sosiologiske faktorer må tas i betraktning når en ser på hva som har betydning for menneskers livskvalitet (Rustøen, 2009, s. 137). I boken "Livskvalitet. Forskning om det gode liv." (Næss, Moum og Eriksen, 2011) tar de utgangspunkt i enkeltpersoners subjektive positive og negative opplevelse i sin definisjon:

"En persons livskvalitet er høy i den grad personens bevisst kognitive og affektive opplevelser er positive, og lav i den grad personens bevisste kognitive og affektive opplevelser er negative" (Næss, Moum og Eriksen, 2011, s. 18).

"Begrepet, slik vi definerer det her, har altså å gjøre med enkeltpersoners psykiske velvære, det vil si opplevelsen eller følelsen av å ha det godt, av å ha en grunnstemning av glede" (Næss, Moum og Eriksen, 2011, s.18). Selv om Næss (med flere) vektlegger det psykiske og individuelle opplevelsesaspektet utelukker det ikke at kontekstuelle (objektive) faktorer som inntekt, bolig og miljø har betydning. Det er likevel personens egne vurderinger som avgjør om hun eller han opplever å ha en god livskvalitet (Næss, Moum og Eriksen, 2011, s.16). I hvilken grad vil denne definisjonen være gyldig for mennesker med en alvorlig grad av utviklingshemming? De vil neppe kunne sies å ha et bevisst kognitivt forhold til sine erfaringer. Likevel vil de kunne oppleve stemninger og hendelser på et følelsesmessig plan som har betydning for deres psykiske velvære. Dette vil igjen ville ha betydning for livskvalitetsperspektivet. Jeg mener denne definisjonen kan være et nyttig redskap i en tilnærming til å avgjøre hvorvidt musikkterapitilbudet kan spille rolle med hensyn til deltakernes livskvalitet. En bør likevel være bevisst tolkningsaspektet der musikkterapeuten, dagsenterpersonalet og eventuelt pårørende får stor definisjonsmakt.

Nordenfelt gir ingen kortfattet definisjon av begrepet livskvalitet, men rammer det inn rundt begrepene velferd, velbefinnende og lykke.

”Jag skiljer mellan några olika välfärdsbegrepp men koncentrerar mig därefter på välbefinnandet som det som livskvalitet (enligt min mening) sist och slutligen skall handla om. En människas samlade välbefinnande, det som utgör kvintessensen av hur hon har det vid en viss tidspunkt, kallar jag hennes grad av lycka eller olycka” (Nordenfelt, 1991 b, s 5).

I begrepet velferd innbefatter Nordenfelt de ressursene som personen har tilgang på. Dette gjelder både indre fysiske og psykiske ressurser og ytre økonomiske, miljømessige og kulturelle ressurser. Velbefinnende karakteriseres av våre følelsesmessige reaksjoner på ressursene og hvordan de tas i bruk av oss selv og andre (Nordenfelt, 1991 s.4-5).

Lykkebegrepet er sentralt hos Nordenfelt, men knyttes ikke til en tilfredsstillelser teori der man kun søker å stille kortsiktige behov for å oppnå lykkefølelse. Det innbefatter en realisering av ønsker og behov som drives frem på bakgrunn av de ferdigheter, muligheter og potensialer som ligger hos personen og miljøet rundt personen. Det er med utgangspunkt i lykkebegrepet at Nordenfelt viser til filosofer som Aristoteles, Bentham og John Stuart Mill. Dette har han til felles med forfattere som; From (1981); Watermann(1993); Ryan og Deci (2004); Selnes, Marthinsen og Vittersø (2004).

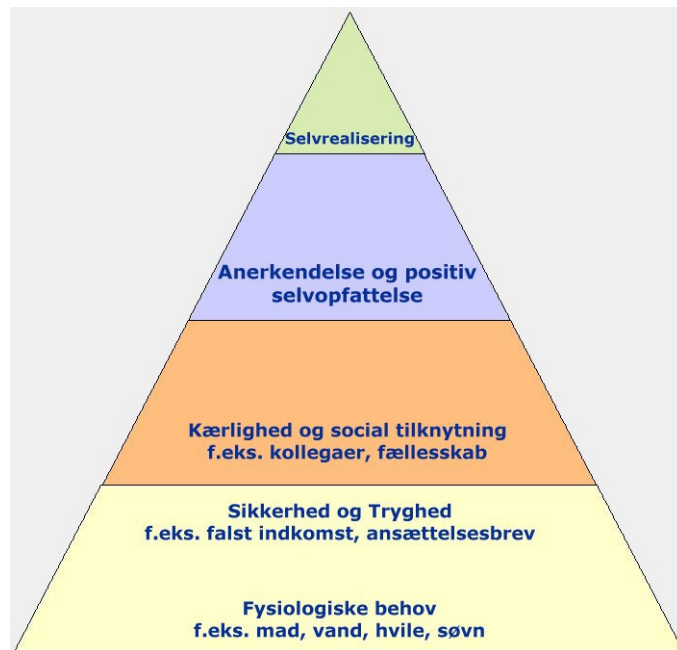
Begrepet well-being er brukt av en del engelskspråklige forfattere. Det er noe uklart hvordan dette begrepet avgrenser seg i forhold til livskvalitetsbegrepet. Noen forfattere, bla. Ryan & Deci (2004) og Brynjulf Stige (2012) med flere ser ut til å bruke begrepet synonymt med livskvalitet. Det samme gjør Næss(1987);” We ourselves use the expression” well-being” and ”quality of life” indiscriminately, that is to say as synonyms.” (Næss, 1987, s. 14). Det kan etter min oppfatning se ut som om noen forfattere knytter begrepet well-being an til en subjektiv tilnærming til livskvalitetsbegrepet (Diener, 2000, Cohen & Thomas, 1996). Dette er imidlertid ikke tilfelle hos Ruud (1997), eller Stige & Aarø (2012) som er opptatt av at de kontekstuelle aspektene; miljø, samfunn, økonomi spiller en viktig rolle med hensyn til et menneskes livskvalitet.

3.3 Eudaimonia og Hedonisme

For å forstå litt mer av det filosofiske bakteppet mener jeg det er interessant å se nærmere på begrepene eudaimonia og hedonisme som begge har sitt opphav i antikken. Følgende presentasjon av Aristoteles og Bentham bygger på Nordenfelts presentasjon i boken *Livskvalitet och Hälsa – teori og kritikk* (1991, s. 15 – 33). Ifølge Aristoteles (384-322 f. kr) er det høyeste gode i livet å oppnå eudaimonia. Slik Nordenfelt (1991) beskriver det betyr det

å være beskyttet av gudene. Dette innebærer imidlertid ikke en passivt beskyttet tilværelse. I moderne vestlig språkbruk kan det dekkes av ordet lykke, "happiness" på engelsk, selv om Aristoteles la en helt annen og videre betydning i begrepet enn vi gjør i dag. Å oppnå lykke, eller å leve et best mulig liv i aristotelisk forstand innebærer å være et aktivt handlende, ikke passivt konsumerende eller nytende menneske. Alle mennesker, dyr og gjenstander har i følge Aristoteles sitt iboende formål. Å oppnå lykke eller eudaimonia er å ta i bruk sitt potensiale eller sine ressurser for å virkeliggjøre sin hensikt for seg selv, for andre mennesker og for samfunnet. Mennesket skiller seg fra dyrene ved at det har intellekt og kan handle rasjonelt og etter rasjonelle prinsipper. Dygdene var sentrale som viktige moralske veivisere, og for å oppnå eudaimonia måtte man leve i tråd med disse. Dygdene stod i et hierarkisk forhold til hverandre og nederst i dette dygdshierarkiet stod handlinger knyttet til fysiske eller kroppslige aktiviteter, dernest intellektuelle aktiviteter, og øverst i hierarkiet stod kontemplasjon. Måtehold var en viktig dygd, og gjennom å være måteholden kunne man oppnå eudaimonia. Et annet viktig aspekt var å skille mellom vilkårene for eudaimonia og eudaimonia selv. Man kunne oppnå ulike grader av eudaimonia og ikke alle hadde muligheter eller forutsetning for å nå det høyeste nivå. Samfunnet Aristoteles levde i var et sterkt klassesdelt samfunn der kvinnene og slavene ikke ble regnet som borgere. De intellektuelle og formuende, og de med makt stod høyest på rangstigen. Både ytre og indre vilkår måtte være oppfylt hvis man skulle kunne oppnå eudaimonia. Man måtte ha et minimum av helse, ha fysisk beskyttelse, en økonomisk plattform og et visst minimum av sosialt liv. Dette ekskluderte en stor del av befolkningen, blant annet kvinner, slaver og sannsynligvis også funksjonshemmede fra å oppnå eudaimonia. Man kunne likevel oppnå ulike grader av eudaimonia alt etter hvilken utrustning man hadde og i hvilken grad man tok ressursene i bruk (Nordenfelt, 1991).

For å trekke noen linjer til teorier litt nærmere vår tid kan en si at disse vilkårene for eudaimonia som Aristoteles beskriver har trekk som minner om de grunnleggende behovene i Abraham Maslows behovspyramide. Behovene på de nederste trinnene i behovspyramiden også kalt underskuddsbehovene; grunnleggende fysiologiske behov, behov for trygghet og stabilitet og behovet for tilhørighet og kjærlighet må oppfylles før anerkjennelse og positiv selvoppfattelse, og selvaktualisering kan realiseres (Maslow, 1970, s. 15 – 20).

Figur 1: Maslow`s behovspyramide.

Det er stilt spørsmål ved hvorvidt det er riktig at de grunnleggende behovene må tilfredsstilles før de høyere kan dekket, men jeg skal ikke gå inn i denne debatten her. Et viktig moment er at det ikke er nok å ha tilgang på indre og ytre ressurser, man må også ta disse i bruk for å oppnå lykke i Aristotelisk forstand. I det moderne lykkebegrepet slik vi bruker det dreier det seg mer om en tilstand enn å handle i forhold til en hierarkisk moralkodeks. Likevel ligger det også i en moderne forståelse at man selv kan påvirke og handle slik at man sannsynligvis blir et lykkeligere og mer tilfreds menneske. Selv om det er mye som skiller tiden og samfunnet Aristoteles utviklet sin teori og moralfilosofi i så er det likevel trekk som har aktualitet i en moderne forståelse av det å leve et lykkelig liv, eller et liv som gir en høy grad av livskvalitet. (Nordenfelt, 1991 b, s. 15 – 21).

3.4 Utilitarisme

Vi har en naturlig eller biologisk tendens til å søke lysten og unngå smerten. Det er denne drivkraften som leder oss til å handle moralsk. Dette er en ekstrem form av psykologisk hedonisme (Nordenfelt, 1991, s.22). Bentham, filosof som levde fra 1748 – 1832, utformet nytteprinsippet som sier at man skal søke de handlinger som kan øke lysten eller lykken hos et individ eller en gruppe av individer uten at han spesifiserer hvem dette skal gjelde.

Etterfølgeren Mill (1806-1873) presiserte dette ytterligere ved å legge vekt på at man skulle ha hele menneskeheten i tankene ved å skape størst mulig lykke for flest mulig mennesker. Jo flere mennesker som kan nyte godt av handlingene, jo mer aktverdige eller etisk høyverdige er de. Etter deres syn har ikke individet noen særstilling, men sidestilles med resten av

menneskeheten. Dette er også grunnlaget for at andre mennesker skal kunne slutte seg til utilitarismen som etisk rettesnor. Et samfunn bygget på utilitaristiske idealer vil skape et harmonisk samfunn som igjen ligger til grunn for egen tilfredsstillelse (Nordenfelt, 1991, s. 23).

3.5 Aktuelle strømninger

Vektleggingen av de to filosofiske retningene har vært skiftende innen ulike forskningsmiljøene de siste tiårene. Nordenfelt kommenterer at eudaimonia begrepet har vært lite vektlagt hos de toneangivende forskerne i Skandinavia og i den engelskspråklige sfæren. (Nordenfelt, 1991, s.21) Dette ser ut til å ha endret seg noe de siste tjue årene siden boken hans ble utgitt. I ” *On happiness and human potential: A Review of Research on Hedonic and Eudaimonic Well-Being* ” (Ryan & Deci, 2001) presenterer de en rekke forskere som bygger sin forståelse av livskvalitet eller ”well-being” som er uttrykket de bruker, på disse tradisjonene. Blant annet viser de til ulike modeller for livskvalitets tester som er utviklet innen de to tradisjonene og hvilke kriterier eller elementer som er viktige for at en person skal kunne oppleve livskvalitet. Det hedonistiske perspektivet på livskvalitet rommer både et snevert fokus på kroppslig tilfredsstillelse, og intellektuelle og åndelige behov (Ryan & Deci, 1991, s. 144). Hedonisk psykologi og positiv psykologi er blitt videreutviklet de siste tiårene og har hatt stor betydning og innflytelse på utviklingen av blant annet tester som måler grad av livskvalitet;

- (SWB) Assessment of subjective well-being modell utarbeidet av Diener & Lucas (1999). Denne vektlegger personens tilfredshet med livet med vekt på tilstedeværelse av positive sinnsstemninger og fravær av negative sinnsstemninger (Ryan & Deci 2001, s.144). Dette korresponderer med fokuset i definisjonen til Næss, Moum og Eriksens(2011).
- (PWB) Psychological well-being er en modell utarbeidet av Ryff og Keyes (1995). Denne har fokus på personlig vekst, selvaksept, autonomi og livsoppgave (Ryan & Deci 2001, s. 146). Dette er verdier som Johnson og Walmsley legger vekt på når det gjelder livskvalitet. Dette kommer jeg tilbake til i et senere avsnitt i dette kapittelet.
- (SDT) Self-determination theory, utarbeidet av Ryan & Deci (2001). Denne har de samme verdiene som (PWB) modellen, men inkluderer også sosiale relasjoner.

Disse tre testene gir også en god pekepinn og oppsummerer også i stor grad de momentene som Næss og Nordenfelt presenterer som viktige kategorier for at et menneske skal kunne oppleve livskvalitet.

3.6 Sentrale perspektiv for livskvalitet hos Næss og Nordenfelt

I følge Næss har et menneske god livskvalitet i den grad det erfarer;

- Å være aktivt.
- Har gode mellommenneskelige relasjoner
- Har selvtillit
- Har en grunnleggende følelse av lykke (Næss,1978, s. 14).

Til disse fire komponentene knytter hun ytterligere momenter som utdyper hva det innebærer:

- 1) Aktivitet - her dreier det seg først og fremst om engasjement ikke selve aktiviteten, det å realisere noe som utfordrer og tilfredsstillende en selv.
- 2) Sosiale relasjoner - her dreier det seg om erfaringen av å elske og å bli elsket både i intime relasjoner og å kunne erfare tilknytning, varme og gjensidighet til minst ett menneske.
- 3) Selvbilde - her dreier det seg om troen på egne evner, at en har et positivt syn på seg selv og evnen til å lykkes med det en gjør.
- 4) Grunnleggende følelse av lykke– dette innebærer at det er de positive opplevelsene som dominerer; glede, lyst og velvære og at man er åpen for verden og nye inntrykk. Negative følelser som depresjon og angst er følelser som forstyrrer denne balansen.

Det siste punktet kan oppfattes som en avvisning av at negative følelser kan ha sin plass innenfor rammen av et liv med høy grad av livskvalitet. I (Næss et al., 2011) opplever jeg at hun nyanserer dette synet. I ” Et følsom sinn” peker hun på menneskers individuelle vektlegging av følelser, intensiteten i disse og hvordan balansen bør være for å oppleve livskvalitet(Næss et al., 2011, s. 42). Livskvalitet er ikke en statisk opplevd tilstand. Vi gjennomgår ulike faser i livet og vi opplever tap og ulike grader av dramatiske hendelser som virker inn på livene våre og setter oss ut av ”spill”. Vi beveger oss på et vis mellom ulike poler som er positivt og negativt ladet, men når vi har gjenopprettet balansen så kan vi kanskje si at vi overveiende må befinne oss på den positive siden for å oppleve god livskvalitet. Dette understrekes også av King et. al 1979 i Rustøen (2009), (Johnson and Walmsley 2010, s.129), (Ruud 2010, s. 104). Spesielle omstendigheter eller faser i livet kan føre til at en person endrer sine verdier eller sitt syn på livet for en tid, eller kanskje for alltid.

Livskvalitet er ikke et statisk begrep, det endres over tid avhengig av hvordan mennesker takler for eksempel det å bli syk (Næss et al., 2011, s.137).

Nordenfelt presenterer ikke et sett kriterier som grunnlag for vurdering av graden av livskvalitet. Hos ham er også lykken et sentralt element knyttet til livskvalitet. I Nordenfelt(1991b) gir han en inngående analyse lykkebegrepet som jeg ikke skal gå i dybden på her. Dette er likevel sentralt for hvordan man kan oppnå livskvalitet. Nordenfelts lykketeori går ikke ut på en kortsiktig tilfredsstillelse av ønsker eller behov. Han referer til Sokrates oppfordring til å kjenne seg selv. Hva er våre dypeste behov og hvordan kan jeg oppnå lykke i et langsiktig perspektiv? Vi er kanskje ikke i stand til å se oss selv fullt ut, og kan trenge hjelp og veiledning til å ta valg som vil føre oss i riktig retning. For barn og unge under oppveksten kan foreldre og lærere være viktige veiledere. Som voksne kan vi rådføre oss med andre mennesker med mer livserfaring og kunnskap. Likevel er det den enkelte som til syvende og sist som må avgjøre om de rådene de får er til nytte eller ikke, og om følgene av våre valg har gjort oss lykkelig eller ei (Nordenfelt, 1991, s. 68 – 70).

Det er ikke noe klart skille mellom Næss og Nordenfelt når det gjelder om de heller til en hedonistisk eller eudaimonisk fortolkning av et lykkelig liv. Det er et nokså mangefasettert landskap de beveger seg i, og de henter tydelig inspirasjon fra begge leire. Jeg vil likevel hevde, noe jeg mener de underbygger i sitt forfatterskap, at Siri Næss livskvalitets begrep heller mot en utilitaristisk tradisjon, mens Nordenfelt i større grad henter perspektiver fra Aristoteles eudaimonia begrep. Næss inkluderer imidlertid menneskers trang til å ta i bruk sine muligheter og til å utfordre seg selv i definisjonen av livskvalitet, noe som reflekterer en påvirkning fra eudaimonia begrepet. ”Vår definisjon inkluderer selvrealisering, vitalitet og engasjement, men den forutsetter en subjektiv opplevelse, og vi mener at en selvrealisering og vitalitet som subjektet ikke selv erfarer, er irrelevant” (Næss et al., 2011, s. 41 -42).

3.7 Et musikkterapeutisk perspektiv på livskvalitet.

To viktige bidragsytere til litteratur området har vært Even Ruud og Brynjulf Stige som er to av nestorene i det norske musikkterapimiljøet. I ” *Music and the quality of life*” (Nordic Journal of Music Therapy, 1997, 6(2), s.86 -97) setter Ruud fokus på helseaspektet og hvordan det relaterer til opplevelsen av livskvalitet. Dette temaet viderefører han i boken *Music Therapy: A Perspective from the Humanities* (2010). Her presenterer han fire sentrale områder hvor han mener musikk kan bidra til økt livskvalitet og benytter seg i presentasjonen av begrepet musicking som ble introdusert av Christopher Small. Om dette begrepet sier han;

“Small emphasized how” music” must be understood as a practice and a process, as something we do, rather than as an object. This has implication for our understanding of how meanings are produced while engaging in music and led Small to redefine music to “musicking” that is, to look at the concept of music as a verb” (Ruud, 2010, s 59 – 60).

Med denne tolkningen som bakgrunn hevder Ruud at musicking, det” å drive med musikk” kan fungere som:

- A provider of vitality, i.e., emotional stimulation, regulation, and expression.
- A tool for developing agency, and empowerment.
- A resource or social capital in building social networks.
- A way of providing meaning and coherence in life. (Ruud, 2010, s. 111)

Disse fire områdene som Ruud nevner korresponderer godt med både Næss og Johnson og Walmsleys hovedmomenter for livskvalitet, men her er det musikken som er redskap for å; tilrettelegge for en økt opplevelse av livskvalitet gjennom vitalisering, stimulering og regulering av følelsesmessige uttrykk, skape handlingsmuligheter, fungere som en ressurs i etablering av nettverk og som en kilde til mening og sammenheng i livet. Han referer i samme artikkel til en definisjon av musikkterapi av Barcello (Barcello i Ruud 1997, s.88), som setter fokuset eksplisitt på temaet livskvalitet;

(...)” Music Therapy is the use of music and/or its musical elements (sound, rhythm, melody and harmony) by a music therapist, and client or group, in a process designed to facilitate and promote communication, relationship, learning, mobilization, expression and organization (physical, emotional, mental, social and cognitive) in order to develop potentials and develop or restore functions of the individual so that he or she can achieve better intra and/or interpersonal integration and consequently, a better quality of life” (Ruud1997, s. 88).

Handlings- og samhandlingsperspektivet betones i sterkere grad ved bruken av begrepet musicking, perspektiver som understrekes både i definisjonen til Barcello og hos Ruud og Stige slik jeg tolker det.

I Ruud (2010), og Stige og Aarø *Invitation to Community Music Therapy* (2012) diskuterer de helsebegrepet. I følge Ruud har sosialmedisinen og retninger innen psykologien gitt impulser til en mer helhetlig eller holistisk forståelse av mennesket, i motsetning til det

objektivistiske og mekanistiske synet der sykdom forstyrrer denne balansen og gir fravær av helse. Innen disse tradisjonene blir helse sett som et individuelt og personlig fenomen og blir tolket ut fra personens sosiokulturelle bakgrunn, utdanning og livsanskuelse. Helse forstås da ikke som noe man har eller ikke har, men oppfattes som en ressurs en kan ta i bruk for å skape et meningsfullt liv med livskvalitet (Ruud 2010, s. 102 – 104). Stige og Aarø ser på musikkterapiens mulighet til å fremme helse i et videst mulig perspektiv og setter det inn i en samfunnsmusikkterapeutisk ramme (2012, s.59). Stige understreker i første kapittelet av boken at begrepet samfunnsmusikkterapi er omdiskutert og at det er vanskelig å gi en kort og konsis definisjon. Han foreslår at samfunnsmusikkterapi kan defineres ut fra tre ulike nivå;

- 1) Samfunnsmusikk som et avgrenset tiltak i en musikkterapeutisk praksis.
- 2) Samfunnsmusikk som en deldisiplin i musikkterapifaget som setter fokus på musikk som helsefremmende faktor i samspillet mellom individet og samfunnet det tilhører.
- 3) Samfunnsmusikkterapi som en spesialisering som forbereder og setter musikkterapeuter/(musikkterapi studenter?) i stand til å innta en aktiv musikalsk og sosial rolle for å fremme sosial utjevning og helsefremmede sosiokulturell deltakelse i samfunnet.

Den musikkterapeutiske praksisen er her hentet ut av terapirommet og ut i samfunnet der de involverte tar aktivt del og bidrar sosialt og kulturelt i nærmiljøet. Dette kan skape endrede holdninger i form av økt selvtillit og engasjement hos deltakerne, og anerkjennelse og positive forventninger hos publikum. I neste runde kan det føre til endringer i strukturer som er med på å opprettholde skiller og hindrer marginaliserte grupper i å ta del i samfunnslivet på linje med andre. Deltakelse og tilhørighet gjennom musikk, musikkaktiviteter og eventuelt konsertvirksomhet blir både hos Ruud og Stige og Aarø sett på som mulige helsefremmende aspekt (Ruud 2010, s. 108 – 112) (Stige og Aarø 2012, s.68 – 68).

3.8 Livskvalitet for utviklingshemmede.

I boken *People with intellectual disabilities- towards a good life*, Kelley Johnson, Jan Walmsley, Marie Wolfe (2010) setter de fokus på hva et godt liv for mennesker med utviklingshemming innebærer. I innledningskapittelet skisserer Johnson og Walmsley det historiske bakteppet for hvordan helsevesenet i Storbritannia har håndtert omsorgen for denne gruppen. Utviklingen har gått fra å se på mennesker med utviklingshemming som en pasient som trenger omsorg og beskyttelse til å se dem som borgere med rettigheter (Johnson et al., 2010, s.2). Denne historien har i stor grad fellestrekk med vår egen historie fra det nittende

århundre og frem til i dag. Etter andre verdenskrig ble det opprettet statlige sentralinstitusjoner i regi av Sosialdepartementet. I 1979 fikk kommunene ansvar for å samordne og utbygge omsorgen for utviklingshemmede. Dette ble starten på den prosessen som pågikk gjennom -80 og -90 tallet og ble kalt HVPU reformen eller ansvarsreformen. Med dette startet nedbyggingen av de store institusjonene og opprettelsen av mindre bokollektiv, tilrettelagte boliger og vernede bedrifter. Denne prosessen ble satt i gang på bakgrunn av NOU 1985:34, som la til grunn et normaliseringsprinsipp som tilsa at mennesker med utviklingshemming skulle motta tjenester fra hjelpeapparatet på lik linje med den øvrige befolkningen (Stubrud, 2001, s. 12-13).

Har så disse strukturelle, organisatoriske og materielle endringene ført til et bedre liv, eller bedre livskvalitet for mennesker med utviklingshemming? Stubrud peker på at dette først og fremst var en omorganisering på et juridisk og forvaltningsmessig plan som skapte endrede rammebetingelser, men uten at det forelå et teoretisk fundament for utviklingen av de nye tilbudene (Stubrud, 2001, s. 14). Johnson og Walmsley viser og til en mangel på redegjørelse for de verdiene som lå til grunn for begreper som et godt liv og inkludering. Dette kan ha vært medvirkende til at reformen ikke har hatt den gjennomslagskraften som den var ment å ha (Johnson et. al 2010, s. 32, 34). De skriver at aspirasjonene og beveggrunnene til de reformene og arbeidet som ble gjort var nedfelt i en publikasjon av the Kings' fund *An ordinary life* (1980). Disse prinsippene og dette synet ble videreført i det Britiske helsedepartementets skriv *Valuing people*. (DH, 2001) med fokus på rettigheter, valg og inkludering. Målet om et vanlig liv ble på nytt understreket i *Valuing people now*. "People with intellectual disabilities want to lead ordinary lives, and do the things most people take for granted" (DH, 2007) (Johnson et al., 2010, s.1). De stiller spørsmålet; er et vanlig liv et godt liv? Vil betydningen av sentrale begreper som; uavhengighet, valgfrihet og inkludering, brukt i utredningene over, endre seg over tid og er disse elementene essensielle i et godt liv (Johnson et al., 2010, s. 2)? Videre spør de om et godt liv kan og skal være det samme for alle? Bør vi ikke alle prøve å finne vår egen versjon av det gode liv (Johnson et al., 2010, s.11)? De samme begrepene har også preget vår hjemlige tenkning og sosialpolitikk for denne gruppen de siste tiårene. Uttrykk som; et vanlig liv, et verdig liv, og et liv på linje med andre har vært brukt uten at man har gått i dybden på hva det vil si å "leve det gode liv"? Er det tilstrekkelig å være integrert i vanlig skole, ha sin egen leilighet, en jobb, eller en plass på dagsenteret? Johnson og Walmsley viser til forskning som sier at mange mennesker med utviklingshemming lever et liv i fattigdom, at de strever med å få tilgang til kommunale

ressurser og ofte lever et liv i isolasjon. Selv om den offentlige velferden i Norge er noe forskjellig fra Storbritannia og mange har fått en større individuell og materiell frihet er det fremdeles en hel del mennesker som opplever isolasjon og at integreringen først og fremst fungerer på et organisatorisk plan.

Hva er så byggesteinene for å etablere og erfare et godt liv? Johnson og Walmsley trekker frem følgende momenter som; uavhengighet / eierskap til eget liv / behov for nære og intime relasjoner og et meningsfylt arbeid (Johnson et al., 2010, s. 31). Likevel peker de på at disse elementene ofte viser seg å være vanskelig å realisere og blir sterkt influert av hvilken situasjon den funksjonshemmede lever i og av familie og hjelpeapparat. De trekker linjene fra de greske filosofene Aristoteles og Platon, til Hume og Freud for å forstå bakgrunnsbildet og de filosofiske ideene som ligger til grunn for tanken om det gode liv. Mennesket som et tenkende fornuftsvesen blir av mange filosofer fremhevet som essensielt for å kunne reflektere over og oppleve et godt liv. Peter Singer en av få filosofer som har behandlet temaet utviklings-hemming hevder at uten kapasitet til bevisst erfaring, refleksjon, planlegging og minne kan det funksjonshemmede barnet ikke:

”...experience pain or suffering, (but) neither will it experience pleasure or joy or any of the things that make life valuable” (Singer i Johnson et al. 2010, s 37).

Han kommer altså til en svært negativ konklusjon. Johnson og Walmsley peker på at mange av de mannlige filosofene vektlegger fornuften når det gjelder å forstå og definere det gode liv. Kvinnelige filosofer har i den senere tid utfordret dette fornuftshegemoniet og begynt å stille spørsmål til hvilken rolle følelsene spiller som del av den intellektuelle kapasiteten til å vurdere verdier. Her blir Martha Nussbaum (amerikansk filosof), trukket frem som en av utfordrerne (s.37 – 38). En viktig side og fundament ved det å kunne skape et godt liv for seg selv er de rettigheter en har. FN fremla i 2006 en konvensjon om rettigheter for mennesker med funksjonshemming som fikk betydning gjennom ratifiseringen fra 20 land i 2008. Konvensjonen knytter an til de internasjonale menneskerettighetene og forplikter landene som har ratifisert konvensjonen å rapportere brudd til en internasjonal komité. Komiteen som utarbeidet konvensjonen klarte ikke å bli enige om en definisjon om funksjonshemming, men skriver i artikkel 2:

” The purpose of the present Convention is to promote, protect and ensure the full and equal enjoyment of all human rights and fundamental freedom by all persons with disabilities and to promote respect for their inherent dignity. Persons with disabilities

include those who have long term physical, mental, intellectual or sensory impairment which in interaction with various barriers may hinder their full and effective participation in society on an equal footing with others” (UN Convention on Rights of Persons with Disabilities, 2006 i Johnson et al. 2010, s. 120).

De sentrale verdiene i konvensjonen som er beskrevet i artikkel 3 er:

- Verdighet.
- Individuell autonomi (inkludert retten til å gjøre sine egne valg).
- Fravær av diskriminering.
- Full og aktiv deltakelse og inkludering.
- Respekt for forskjeller.
- Like muligheter.
- Tilgjengeliggjøring.
- Likhhet mellom menn og kvinner.
- Respekt for utviklingsmulighet hos barn med funksjonshemming.

Konvensjonen består av 50 artikler og dekker en mengde rettigheter, men et gjennomgående tema er inkludering og fokus på å fjerne sosiale barrierer som hindrer full deltakelse på linje med andre (Johnson et al., 2010, s. 121). Disse rettighetene oppsummerer på mange måter verdiene som er presentert hos Næss et al.,(2011), Nordenfelt(1991a, b), Ryan &Deci,(2001), Ruud (1997, 2010), Stige (2002, 2010), Johnson et al.(2010) og Stubrud (2001) i tillegg til at hun også tar med likeverdighet mellom kjønnene.

Det aristoteliske synet på menneskets muligheter til å bruke sitt potensiale for å oppnå et godt liv (eudaimonia) er i den senere tid videreutviklet av Sen (1992) og Nussbaum (2000, 2001b, 2006). Nussbaum har som nevnt vært opptatt av funksjonshemmede og deres stilling i samfunnet, og hennes fokus på potensiale (capability) er også knyttet til sosiale rettigheter. Hun utdyper en versjon av rettigheter for funksjonshemmede som baserer seg på respekten for menneskets verdighet uansett hvem de er eller hvilken kultur de kommer fra. Disse rettighetene kan være et bidrag til å inkludere de i samfunnet (Johnson et al., 2010, s. 124). ”Capabilities” blir i boken forklart på denne måten:” Capabilities are those things that” people are actually able to do and be, in a way that is informed by an intuitive idea of life that is worthy of the dignity of human being” (Johnson et al., 2010, s 124). Nussbaum presenterer 10 potensialer (capabilities) som hun ser som et minimum av sosiale rettigheter. Jeg skal bare referere til noen få av de her:

- 1) "Life: not dying prematurely and being able to live fully to the natural end of one's life.
- 2) Bodily integrity, which includes freedom of movement, freedom from violence and having opportunities for sexual satisfaction and choice in relation to having children.
- 3) Play, "being able to laugh, to play, to enjoy recreational activities".
- 4) Control over one's environment. This capability is divided into two parts. The first is concerned with participation in political decisions that are relevant to one's life and protection of free speech and association. The second part is concerned with rights to hold property and to seek employment equally with others and to form associations with other workers" (Johnson et al., 2010, s. 124 – 125).

Stubrud vektlegger mange av de samme elementene og hevder at viktige byggesteiner for et godt liv er; uavhengighet/ å føle at man har kontroll over eget liv/ behov for nære relasjoner og et meningsfullt arbeid (Stubrud ,2001, s.33). Han poengterer også menneskets mulighet til å påvirke sin egen livssituasjon, kunne ta valg på egne premisser, ha mulighet til å ta i bruk sine ressurser, stabile nære relasjoner og at der er kvalitet i det daglige samvær (Stubrud, 2001, s.15). I følge Stubrud har defektologien (vitenskap med utgangspunkt i biologi, medisin, psykologi og pedagogikk der fokuset har ligget på defekter, feil og mangler) hatt innflytelse på omsorgsideologien i Norge. Adferdsmodifikasjon har tidligere vært en utbredt metode for innlæring av nye ferdigheter og for håndtering av vanskelig atferd. Denne modellen har sin bakgrunn i en tenkning der feil og mangler skulle "repareres" med tiltak og treningsopplegg av ulik utforming. Metoden har de siste tiårene blitt møtt med en mer kritisk holdning til effektene av tiltakene. Kritikken har blant annet hatt innvendinger til en manglende forståelse eller tanke for en mer holistisk forståelse av hva det vil si å være menneske. At vi er mennesker med en biologiske-, fysiologiske-, psykologiske-, og med følelsesmessige og åndelige behov, og at alt dette fungerer i et fint samspill (Stubrud, 2001, s. 14). Den økologiske modellen består av tre pilarer:

- 1) "Utviklingsbasert forståelse av personen med utviklingshemning og andre utviklingsforstyrrelser.
- 2) Sosialpsykologisk forståelse av mellommenneskelige relasjoner.
- 3) Subjektiv livskvalitet som forståelsesgrunnlag for evalueringer og tilretteleggelse for utviklingsfremmende og meningsfulle livsbetingelser (Stubrud, 2001, s. 16).

Modellen vektlegger de intraindividuelle og interindividuelle prosessene. Det vil si at de prosessene som foregår i individet på et fysiologisk, biologisk, kognitivt og psykologisk plan påvirkes i samspillet med de menneskene de interagerer med og motsatt. Denne samhandlingen påvirkes av miljøet og de sosiale og politiske holdninger i miljøet og gjør at vi endrer oss sammen over tid. Dette påvirker igjen samfunnet slik at det foregår både en sirkulær prosess både i og mellom individene og en transaksjonell prosess som skaper endringer både mellom individene og i samfunnet over tid. Den økologiske modellen tar i betraktning alle disse tre aspektene i synet på mennesket og påvirker måten en tenker og utarbeider omsorg og tiltak for mennesker med funksjonshemming eller utviklingshemning.

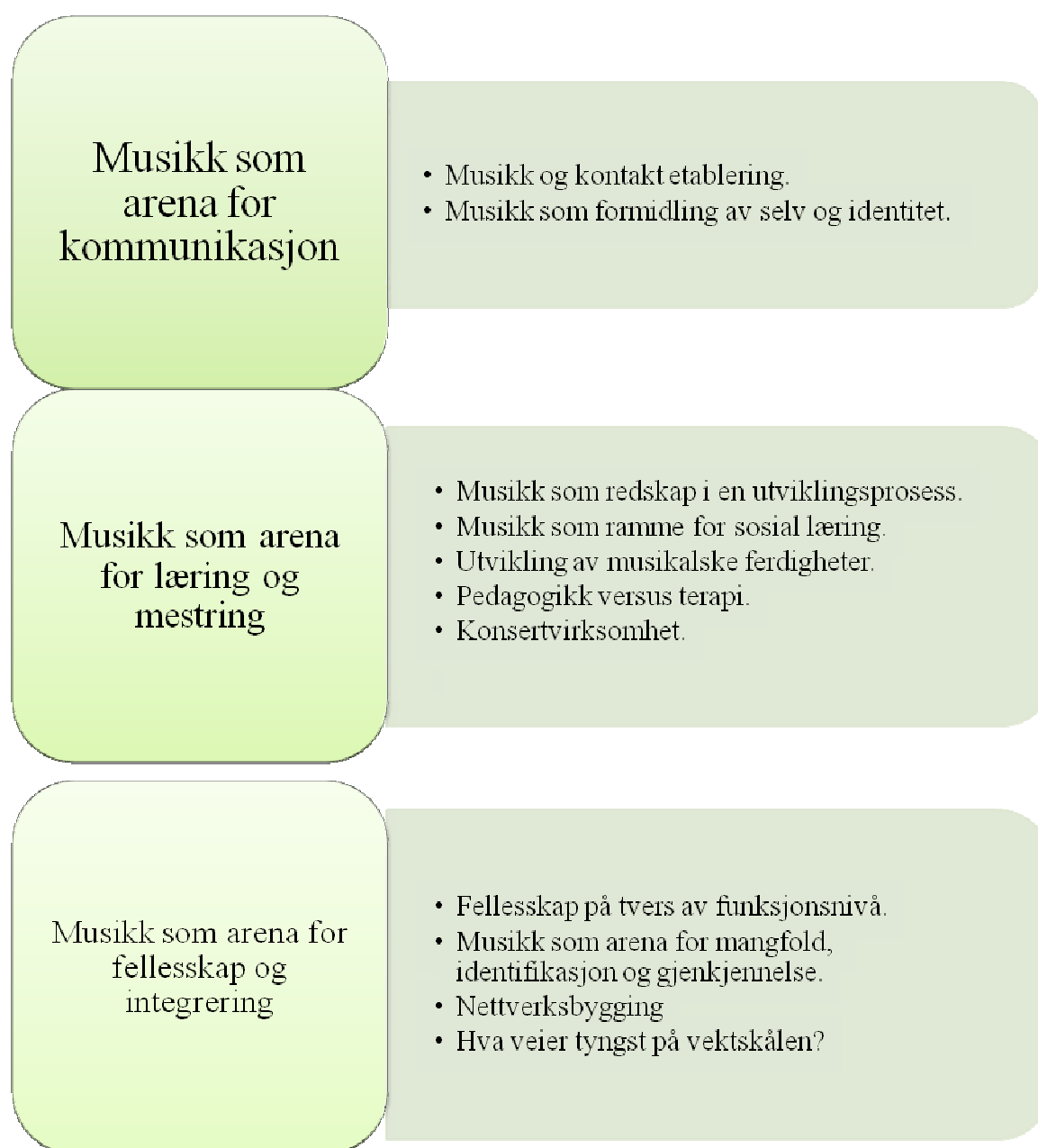
Johnson og Walmsley konkluderer i boken med at vennskap og relasjon til andre mennesker er noe av det mest fundamentale i menneskelivet. De trekker frem tilhørighet (belonging) som sentralt for at mennesker uansett funksjonshemming eller grad av funksjonshemming skal kunne oppleve eller ha et utgangspunkt for å erfare livskvalitet. Der er mange gode intensjoner i politiske vedtak og konvensjoner men gapet mellom det en ønsker å oppnå og den virkeligheten som mange erfarer er ofte stort. Siktemålet med undersøkelsen var som nevnt å se om musikkterapi kan spille en rolle i forhold til økt livskvalitet for utvalget i denne målgruppen. Med bakgrunn i disse perspektivene som er presentert her er det noen områder som peker seg ut som interessante hovedfokus for undersøkelsen. Dette dreier seg om hvorvidt musikkterapi kan fungere som en ramme der den enkelte kan ta i bruk og utvikle sine evner, oppleve tilhørighet og vennskap og få delta innen rammer som oppleves som utfordrende og stimulerende.

4.0 Presentasjon av empiriske funn

4.1 Innledning

I dette kapitlet presenterer jeg de empiriske funnene fra de to fokusgruppesamtalene som ble gjennomført i november og desember 2011. Utgangspunktet og hovedfokus for undersøkelsen var som tidligere nevnt; Hvilken rolle spiller musikkterapitilbudet med hensyn til livskvalitet for Senter for musikkterapi sine brukere, og har erfaringene brukerne får gjennom musikkterapitilbudet overføringsverdi til andre livsområder? Fokusgruppesamtalene ble gjennomført som et semistrukturert intervju. I og med at informantene fikk tilsendt spørsmålene på forhånd ble det mer naturlig å følge temaene slik de utviklet seg i samtalen uten å følge intervjuguiden slavisk. Samtalene var preget av engasjement og gode innspill fra

alle deltakerne. Informantene snakket ulike dialekter, men jeg valgte å gjengi sitatene på bokmål som et ledd i å ivareta anonymiteten. Sitatene er noe redigert for å få innholdet tydeligere frem og gjøre muntlig tale mer lesbart. Jeg har likevel prøvd å være så tro som overhode mulig mot innholdet. I teksten refererer jeg til informantene fra dagsenteret som; D1,2,3 og foreldrerepresentantene som; F 1,2,3. Empirien er strukturert med utgangspunkt i tre hovedtemaer med underpunkter og presenteres sammen med teori som ytterligere belyser og kommenterer funnene.

Figur 2 Skjematisk oversikt over empiriske hovedtema.

4.2 Musikk som arena for kommunikasjon.

”Dette er en måte de kan formidle noe av sitt liv på!”

4.2.1 Musikk og kontaktetablering.

Sang og bruk av stemme er et viktig innslag i musikkterapitilbudet både fordi det er et grunnleggende menneskelig, kunstnerisk, og kulturelt uttrykksmiddel, men ikke minst fordi det også er egnet til å stimulere kommunikasjon. Dagsenterpersonalet gir uttrykk for at de ofte blir overrasket og imponert over brukere med et stort kjennskap til melodier og sangtekster. Noen av brukerne ved senteret er godt voksne og i noen tilfeller eldre enn de som jobber der. D1 kommenterer med en liten latter ”Kurt Foss og Reidar Bøe, hallo, sant, hva kan vi”? Svært ofte jobber det unge mennesker i boligene som ikke har kjennskap til musikken brukerne vokste opp med, dermed blir det viktig for dagsenterpersonalet å synge sanger brukerne kan og har et forhold til. De fremhever språk og kommunikasjon som viktige områder de jobber med blant annet i samtalegrupper, og de gir uttrykk for at musikk, gjennom sang eller spill på instrumenter kan være et godt redskap til å etablere kontakt og stimulere til aktivitet både i og utenfor musikkterapitilbudet. D1 og D2 har følgende replikkveksling:

D1: (...) jeg tenker på hvordan en kan komme i gang med aktiviteter, komme i bevegelse ved å synge ”Hjulene på bussen. En kan få mye ut av den.

D2: En kan opprette kontakt for så å komme i gang med ting.

D1: Ja, eller bare høre sangen (...) det er en kjekk ting som stimulerer til aktivitet.

D3 forteller om en mann i en bolig der hun arbeidet tidligere som bare ville reise seg fra stolen og bli med henne dersom hun sang gamle kjente salmer for ham. En del av personalet var negativ til å bruke salmer på denne måten. D3 opplevde det som en positiv arv fra bestemoren som representerte en trygghet for ham og hun så det ikke som uetisk å bruke det som et middel til å etablere kontakt med mannen. Personalet gir uttrykk for at de har et bevisst forhold til hvordan de bruker sang og spill på instrumenter som en måte å etablere kontakt, både med tanke på kommunikasjon og samhandling med brukerne.

4.2.2 Musikk som formidling av selv og identitet.

Dagsenterpersonalet peker på kommunikasjon som essensielt for å kunne oppleve relasjoner til andre mennesker og til å formidle hvordan du har det. Dette innebærer blant annet å kunne gi uttrykk for fysiske eller psykiske behov som du trenger å få dekket.

D2: Jeg tenker at det å være menneske er å kunne kommunisere egne ønsker og behov. At jeg er meg, og at andre responderer på mine signaler. Jeg kan ikke være

noe bare for meg selv, da er jeg ingenting. Vi er mennesker og individer i et samspill og i et samfunn.

D2 uttrykker her at kommunikasjonen mellom oss er helt sentral for at vi kan forstå og reagere på hverandres signaler. Sangen blir fremhevet som et egnet redskap for brukerne til å kunne komme på, assosiere og formidle episoder og hendelser fra eget liv. Ifølge D2 glemmer en ikke minner det er knyttet følelser til selv om de er blitt ubevisste, de kan vekkes til live når man hører eller synger sanger som knytter an til det en har opplevd. Når det skjer er det viktig å benytte seg av øyeblikket og gripe fatt i de små informasjonsbitene som kanskje rommer fortellinger fra personens liv. D1 forteller en historie hentet fra musikkterapitilbudet noen år tilbake;

D1: For et par år siden sang vi alltid "Du har noe som ingen andre har". X hikstegrein hver gang. Vi spurte; skal vi slutte å synge? Skal vi gå ut? Nei, hun ville at vi skulle være der! Etter hvert kom det frem at dette var en sang hun kjente fra skoletiden. Vi sang, og hun grein. Jeg tror vi grein hele gjengen fordi hun grein (latter). Plutselig en dag så smilte hun, og da jeg spurte om det var greit å synge svarte hun ja. Det var tydelig at hun kjente på sterke følelser, men ville være der, være med (...).Jeg tenker at dette er noe vi kan ta med videre i andre aktiviteter, for eksempel i forhold til kommunikasjon(...)

Kvinnen D1 forteller om har fortsatt tilbud om musikkterapi. Hun har svært begrenset mulighet til å uttrykke seg verbalt utover det å bekrefte eller avkrefte med et ja, eller nei. Det er litt uklart om gråten i dette tilfellet var knyttet til en positiv eller negativ opplevelse, men den vitnet utvilsomt om sterke følelser. Uansett så det ut til å bli en positiv og lærerik erfaring både for henne og personalet. Episoden sier noe om musikkens potensial til å hente frem gamle minner og assosiasjoner som både kan være positive eller vanskelige. Gjennom det musikalske fellesskapet med de andre ble det etablert en ramme der hun kunne få bearbeide følelser hun kanskje ikke var seg bevisst, men likevel hadde et behov for å få uttrykt. Det kan se ut til at D1 opplevde at episoden hadde en terapeutisk effekt for brukeren, og hun fikk også kjennskap til en side ved brukerens historie som hun tidligere ikke hadde visst om. D2 forteller om en annen kvinne og hvordan hun via en sang fra en kjent barnefilm formidlet noe fra sitt eget liv.

D2:Gjennom sangene kan de fortelle litt om seg selv. Det var en kvinne som kunne en sang fra filmen Camilla og tyven. Jeg har ikke sett den, men det handler om en jente

som ikke har mor og kommer til en stemor eller et eller annet sånt. Hun har ikke mor hun som kunne denne sangen, og hun har ofte kaldt seg selv for Camilla. Nå skjønner jeg hvorfor hun sier hun heter Camilla; hun har identifisert seg med rollefiguren. Det forteller noe om henne at hun kan den sangen. Det er en trist historie, men kanskje det er en måte hun kan leve seg inn i sin egen situasjon uten ord.

Kvinnen hun forteller om kunne forstå seg selv og sin egen situasjon bedre i lys av rollefiguren i filmen, og sangen ble en viktig kanal til å formidle videre noe av det selv bilde hun hadde og sorgen over det å ha mistet sin mor. Det er som D2 kommenterer det: "Dette er en måte de kan formidle noe av sitt liv på".

4.2.3 Oppsummering og teori

Begge historiene som D1 og D2 forteller om i avsnittet over involverer emosjoner. Kanskje kunne en si at dette dreier seg like mye om muligheten til å bearbeide følelser eller vanskelige tema gjennom musikk som det handler om kommunikasjon. I artikkelen *Music and the quality of life* hevder Even Ruud (1997) at det å engasjere seg i musikk kan bidra til en sterk, fleksibel og differensiert identitet. Han nevner fire kategorier som underbygger at dette er tilfelle. Disse kategoriene er affektiv oppmerksomhet/ (affective awareness), handlekraft/(agency), tilhørighet/ (belonging) og mening/ (meaning). I forskningsprosjektet knyttet musikk og identitet (Ruud 1995, 1997 a, b) fant han at tidlig musikalsk påvirkning kan bidra til å utvikle evnen til å erfare og uttrykke sterke og nyanserte følelser. Dette påvirker igjen evnen til å formidle seg selv til omverden. Ved å respondere og bli sett og anerkjent med de følelsene en har, kan en oppleve en større grad av vitalitet. Han sier blant annet følgende;

“In general, the emotional experience of music seems to help the person to establish memories, to integrate and formulate them within a metaphoric form given direction to their personal narratives. Contained within the music-emotional memory is a sense of continuity and sameness in life, sometimes the remembered piece of music functions as a memory bank, a deposit box for a basic sense of self, an identity feeling or a strong positive feeling of life” (Ruud 1997, s.96).

Dette gir en god beskrivelse av hvilken betydning sangen og filmen kanskje hadde for kvinnen D 2 forteller om. Det å kunne kommunisere og gjøre seg forstått er et grunnleggende menneskelig behov. Hva gjør en når en ikke er i stand til å kommunisere verbalt? Hvilke kanaler har en da til å formidle seg selv som person og gjøre seg forstått? Et fåtall av brukerne på dagsenteret har tilstrekkelig verbal- eller tegnspråk til å kunne uttrykke alle sine ønsker,

tanker og behov. Det er klart at manglende mulighet til å uttrykke seg påvirker muligheten til å ta styring i eget liv og til å kunne gjøre seg gjeldende i forhold til ønsker og behov. Resultater av dette kan være vanskelig atferd og uhensiktsmessige reaksjoner som skaper problemer for en selv og andre. For mennesker som enten ikke kan uttrykke seg verbalt eller har et svært begrenset ordforråd blir det å reagere følelsesmessig et viktig element i det å kommunisere til omgivelsene. I artikkelen *Strukturert total kommunikasjon* presenterer Anne Nafstad (1986) en kommunikasjonsmetode som har sin opprinnelse fra døvblinde pedagogikken. Metoden blir også brukt i forhold til multifunksjonshemmede med alvorlige kommunikasjonsforstyrrelser. Blant annet så prøver man så åpent som mulig å tolke og respondere på alle signaler i et kommunikativt perspektiv (s. 12 - 17). Følgende utsagn fra D2 er et eksempel på dette:

D2: Det er litt det samme vi ser hos de av brukerne som vi får liten kontakt med som enten er multifunksjonshemmede eller har spesielle syndromer. Vi kan se personligheten deres når de reagerer på musikk, de lyser opp og viser nye sider av seg selv.

I boken *Spedbarnets interpersonlige verden*, beskriver D Stern (2003) det tidlige samspillet mellom mor og barn, og om spedbarnets utvikling av selvet. Han introduserer begrepet affektinntoning. Dette handler om hvordan mor i interaksjonen prøver å justere seg i forhold til barnets følelsesmessige og mentale frekvens. Når spedbarnet er omkring ni måneder skjer det en endring i kommunikasjonen der mor begynner å forholde seg til barnet som en intersubjektiv partner. Hun responderer på barnets fysiske og vokale uttrykk, ikke bare ved å imitere, men ved å speile den indre tilstanden som hun ser hos barnet med hjelp av bevegelse og stemme. Han referer til Papousek og Papousek som omtaler denne gjensidige vokale dialogen mellom mor og barn som musikalsk (s. 206-207). Denne tilnærmingen kan også slik jeg ser det ha relevans i møte med mennesker med store utviklings og kommunikasjonsforstyrrelser. Det er i lys av dette at jeg har valgt å se disse historiene som et uttrykk for kommunikasjon.

4.3 Musikk som arena for læring og mestring.

”Å sette spor i kraft av det du leverer”.

4.3.1 Musikk som redskap i en utviklingsprosess.

Det virker som det er bred enighet i gruppen både blant foreldrene og dagsenterpersonalet at en gjennom musikk og musikkaktiviteter kan skape muligheter for læring på ulike plan; både i forhold til kommunikasjon, læring på et kognitivt plan, innlæring av ferdigheter gjennom spill

på instrumenter, og som inspirasjon til bevegelse og fysisk trening. Følgende kommentarer illustrerer noe av dette:

D2: Vi ser på musikken som et redskap som er unikt. Både det at du kommer utenfra og tilfører noe, sant. Det blir noe som er gøy, underholdende og krevende, det har på en måte alt i seg.

Musikk kan brukes som et verktøy som både har en positiv og underholdende funksjon, men kan også brukes til å stimulere ulike prosesser der en jobber mot mål som krever litt innsats av deltakerne. Foreldregruppen og dagsenterpersonalet stiller nok med litt ulike utgangspunkt og blick på musikkterapitilbudet. Dagsenterpersonalet vil kanskje i større grad tenke hvordan ulike aktiviteter kan fungere som hensiktsmessige verktøy i et tilbud som skal fungere maksimalt for brukerne. Det er dermed ikke sagt at ikke foreldrene også har en høy bevissthet rundt de tilbudene de velger for og sammen med sine barn, noe avsnittet under illustrerer. Flere av deltakerne peker på mulighetene for fleksibilitet og tilpasning som et særtrekk og en styrke ved musikk og musikkaktiviteter. Det å kunne delta i fellesskapet ut fra egne premisser er grunnleggende behov hos alle.

D3: (...) så blir du hørt uansett om du egentlig bare klarer å gi en pustelyd i mikrofonen, så får du god tilbakemelding på det, sant. Det er fint å se at alle blir hørt, med den kompetansen de har.

Selv om det du kommer med kan synes lite for omgivelsene, kan det likevel inkluderes i musikken og i fellesskapet. Vi har alle behov for å formidle oss og oppleve oss som verdifulle bidragsyttere i familien, blant venner, i nærmiljøet, på dagsenteret eller i yrkeslivet. Selv om noen aldri vil ha mulighet til å gjøre seg forstått via verbalspråket, kan det være et viktig skritt på veien å bli bevisst sin egen stemme og gjøre bruk av den.

4.3.2 Musikk som ramme for sosial læring.

Både foreldrene og dagsenterpersonalet fremhever positive sider ved det å delta i en gruppe. De ser muligheten til å knytte kontakter, få venner, men også potensialet for den sosiale læringen som ligger i det å ta hensyn, gi respons og oppmerksomhet til andre og å kunne ta ordet og gi uttrykk for ønsker og behov. D1 peker på at samspillet og samarbeidet i en gruppe kan by på utfordringer;

D1: En viktig side for de som hele tiden vil stå frem er jo å kunne legge bånd på seg, og slippe andre til. Å kunne se at alle i en gruppe har en funksjon, for sånn er det jo. Noen eksponerer seg selv litt mer enn andre. De er kanskje verbalt sterke, og tør og vil

hele tiden, mens andre er tilbaketrukket. Det og er jo veldig bra at de får en balanse i dette gjennom det å delta i grupper, tenker jeg. Det er fint at de som er svakest fungerende klarer å mestre noe, men det er sikkert en kjempestor mestring i det å klare å holde igjen litt og.

Å delta i en gruppe gir gode muligheter for å trene på ulike roller både sosialt og musikalsk. Det gir også muligheten til å kunne ta del med ulik grad av innsats og eksponering.

D2: (...) det handler om å få respons på deg selv. Det gjelder jo både fra det aller enkleste som å slå på en tromme, til å synge og vise at du kan noe. At andre får et nytt syn på deg.

D1: Det er det med å vise og oppleve glede. Det er trygt, og dette kan jeg ta med meg videre. Det fungerer der og da fungerer det kanskje andre steder og.

D1 og D2 sier her noe om muligheten til å gjøre erfaringer i musikkterapitimene som fører til at andre får et nytt syn på deg. Når dette skjer på en trygg arena der du opplever glede ved å gjøre det kan det gi mot til å prøve det ut i andre sammenhenger, dette bekreftes også av D3;

D3: Ja, den mestringsfølelsen og den positive opplevelsen de har vil de jo ta med seg inn i andre aktiviteter. For eksempel hun som du nevnte som vi aldri hører snakke, men kan synge mange vers i en mikrofon. Det gjør jo at du forventer mer av henne i andre sammenhenger. For eksempel i kommunikasjonsgruppen. Hvis du bare gir tid nok og en mikrofon så kommer det et svar. Hvis du ikke hadde hatt den opplevelsen i musikkterapien så ville du aldri forventet å få den responsen. Da ville du kanskje ikke ha gitt den tiden som hun trengte for å få svar på det du spør om.

D1: Jeg tenker at det åpner opp for at vi ser mulighetene.

Personalet får gjennom musikkterapitilbudet en mulighet til å observere og samhandle med brukerne i en annen ramme enn den daglige. Dette kan bidra til at de oppdager nye sider eller ferdigheter hos brukerne som kan gi verdifull kunnskap for tilrettelegging i andre situasjoner og på andre arenaer. F2 peker også på muligheten for å kunne gjøre nytte av erfaringene fra bandet til andre arenaer.

F2:(...) Sånn så du var inne på i sted, det med at man er del av en musikkgruppe. At det kan hjelpe deg i andre sosiale settinger i livet for øvrig er jo helt klart. Er du mer innesluttet for eksempel og kommer ut der og blir konfrontert med disse tingene, så

tror jeg nok at det kan hjelpe deg i andre situasjoner i livet. At du vil tørre mer, og vil ikke være redd for å bruke stemmen din eller hevde deg i en sosial sammenheng. (hm) Så det er nok et godt verktøy.

Han ser samspillet og konserterfaringene som en mulig treningsarena for ulike roller, som det å tørre å ta ordet i ulike settinger og stå på en scene foran et publikum og på den måten delta i kultur – og samfunnslivet. Dersom man klarer å overføre det man har lært eller erfart fra en situasjon til andre situasjoner eller arenaer, vil dette kunne bety at man kan påvirke omgivelsene og dermed også sin livssituasjon.

4.3.3 Utvikling av musikalske ferdigheter

For elevene som er tilknyttet kulturskolen via senter for musikkterapi kalles tilbudet ”tilpasset musikkopplæring”. Dette er i hovedsak et fritidstilbud tilrettelagt ut fra den enkeltes kapasitet, ønsker og behov. Det stilles ingen krav til forkunnskaper eller øving mellom timene dersom de ikke selv ønsker det. Innholdet i timene kan dreie seg om alt fra improvisasjon, sang, dans, arbeid med musikkteknologi og bandsamspill der elevene i hovedsak inntar en aktiv rolle. Noen av elevene er motivert for å lære å spille et eller flere instrumenter, for andre står samspillet, kommunikasjonen og kreativiteten i øyeblikket i fokus. De tre foreldreprerasantene har litt forskjellig tilnærming og syn på innholdet i musikkterapitilbudet. Utvikling av ferdigheter på instrument, samspillet med de andre i gruppen og kreativ musikalsk utfoldelse vektlegges litt forskjellig. Dette ser ut til å påvirkes foreldrenes opplevelse av den enkeltes elevs utgangspunkt og utviklingsmuligheter. Felles for de tre representantene er at de gir uttrykk for at samspill og samvær med andre elever er viktig, og at deltakelse på konserter gir mulighet for læring på mange plan og nivå. F 3 er klar på hva hun mener er sentralt i tilbudet.

F3:(...) for meg er det veldig viktig det med å utvikle musikalske ferdigheter. Jeg tenker at på sikt skal han flytte hjemmefra, og da vil jeg jo gjerne at han skal kunne ha et instrument han kan ha glede av. At han kan sette seg ned og slappe av med å spille, sånn som brødrene gjør.

Det å kunne utfolde seg musikalsk ser hun som en viktig ressurs for sønnen, også i et livsløpsperspektiv. F1 setter fokuset på gleden ved å holde på med musikk, han sier; ”det er ikke det at de blir gode, men det er det å gjøre kjekke ting. Hun liker å holde på med musikk!” Slik han ser det fungerer tilbudet som en meningsfull aktivitet som utfordrer og stimulerer datteren på ulike plan i tillegg til at hun har glede av det. F2 opplever at sønnen som har

cerebral parese har utfordringer som gjør det vanskelig å utvikle tekniske ferdigheter på et instrument.

F2:(...) det optimale ville selvfølgelig kanskje vært om de hadde en flott lærekurve. At dere klarte å formidle budskapet. Det tror jeg dere gjør, men for min sønn kan jeg ikke si at han er blitt noe flinkere på gitar eller trommer gjennom disse årene. Det er klart at hvis du har en elev med store motoriske problemer så er det å lære seg et instrument vanskelig, uansett hvor mye utdanning du har.

Slik han ser det vil det uansett tilrettelegging være vanskelig for sønnen utvikle bedre ferdigheter enn det han har klart til nå, dermed blir andre perspektiver viktigere.

F2: Mange vil aldri kunne si; Se hva jeg har laget! Med musikken så kan de faktisk det. De ser at de skaper noe enten alene eller sammen med de andre. Jeg gjør faktisk det! Jeg setter spor i kraft av det jeg leverer her. Jeg gjør en forskjell!

Musikken kan være en arena for de som strever med å lykkes i andre sammenhenger der det kreves fysisk styrke eller en velutviklet finmotorikk for å få frem et produkt. Det å beherske et instrument ikke er avgjørende for om en kan skape eller ha glede av musikk. I musikken er den enkeltes bidrag hørbart og avgjørende for resultatet. Dagsenterpersonalet ser at en del av deres brukere både har kapasitet og ressurser til å kunne videreutvikle det musikalske potensialet, men tidsressursen en begrensende faktor. Både foreldrene og dagsenterpersonalet er enige om at veksling mellom et individual- og gruppetilbud kunne være ideelt og gi flere utviklingsmuligheter for noen av elevene og brukerne.

4.3.4. Pedagogikk versus terapi.

Musikkterapisenteret er som nevnt organisert som en avdeling innen kulturskolen, og i mange tilfeller er oppdragene vi får innenfor rammene av en pedagogisk kontekst. I en del tilfeller beveger vi oss i skjæringspunktet mellom pedagogikk og terapi. For mange er dette uproblematisk, og det er sjelden at våre oppdragsgivere eller foreldre stiller direkte spørsmål til forholdet mellom terapi og pedagogikk. Jeg ønsket likevel å høre om informantenes hadde synspunkter på bruken av begrepet musikkterapi i forhold til deres barn eller brukere. Temaet vakte en del debatt. Foreldregruppen var samstemte i at de prøver å unngå å bruke ordet musikkterapi, men snakker heller om å gå ”på spillingen”, gå ”på kulturskolen” eller ”øve med bandet”. De opplever terapibegrepet som irrelevant i forhold til deres barns behov. De ser det først og fremst som et aktivitets- og fritidstilbud der terapi ikke har noen annen

funksjon enn i en svært utvidet forståelse av begrepet; som når en spiller musikk som speiler sinnstemningen man er i, eller prøver å komme i et annet humør. F2 sa det på følgende måte:

F2: Vi bruker ikke ordet musikkterapi. Jeg personlig har ikke så veldig stort forhold til ordet terapi i denne sammenhengen. Vi buker "på spillingen", eller "på kulturskolen". Terapi, det er på en måte ladet. I mange tilfeller er det sikkert riktig å bruke det ordet, men jeg finner det ikke naturlig for oss. Det å få terapi er et annet ord for å få behandling. Det føles ikke naturlig å si "Kom igjen sønn, nå skal du gå og få musikkbehandling!" For oss handler det om livskvalitet, det sosiale, treffe folk og spille. Hvis min sønn skal snakke om det til kameratene for eksempel, da blir det jo feil å si "jeg skal på musikkterapien", hvor tøft er det?? Da er det bedre å si "jeg skal på spillingen", eller "spille med gutta i bandet".

For mange er terapibegrepet tett knyttet opp mot behandling av sykdom eller en tilstand som krever tiltak. Foreldrene ga uttrykk for at de ikke opplever at deres barn har behov for behandling. Faren er opptatt av hvordan sønnen kan snakke om fritidsaktiviteten til kameratene uten at det skal virke stigmatiserende eller få en negativ klang. Her får han støtte av de andre foreldrene. Dagsenterpersonalet har et litt annet forhold til begrepet og ser det mer ut fra en faglig synsvinkel. D1 sier følgende; "Jeg føler det er en forskjell i forhold til vi som jobber på dagsenteret og dere som foreldre". Hun fremholder videre at de bruker ordet musikkterapi når de snakker med brukerne om tilbudet, og at personalet bruker det seg imellom. Inntrykket hennes er at brukerne knytter aktiviteten mer til musikkterapeuten som person som til ordet eller begrepet musikkterapi. Det er en gjensidig oppfatning fra begge gruppene at det er snakk om forskjellige arenaer, og at det er viktig hvilke begreper og ord en bruker i ulike sammenhenger.

4.3.5 Konsertvirksomhet

Senteret har innarbeidet faste jule- og sommerkonserter som elevene kan delta på dersom de ønsker det. Dette er mer interne konserter for familie og venner. Noen av har i tillegg deltatt på offentlige konserter med elever fra de andre fagseksjonene på kulturskolen, og på konserter med andre ungdommer og voksne med funksjonshemninger. Dagsenteret arrangerer hvert år en sommerkonsert der alle brukerne som er involvert i musikkterapitilbudet opptre gruppevis for de andre brukerne og personalet ved senteret. Når det gjelder konsertene uttaler informantene seg utelukkende positivt. Foreldrene fremhever muligheten til å treffe og bli kjent med ungdommer de kan identifisere seg med. De opplever seg mer på likefot med de andre deltakerne og kontrastene i mestringsnivå blir ikke så store som de noen ganger kan

oppleves i skolen. Responsen fra medelever og publikum er også med på å bygge oppunder en følelse av mestring og aksept. Prosessen frem mot konserten med det det innebærer av øving, ulike forberedelser, spenning og forventning ser de også som positivt i følge F2.

F2: De vokser på det å delta på konsertene. De får utfordre seg selv overfor et publikum. Generelt tror jeg at skolene er blitt flinkere til det i dag enn de var for noen tiår siden, men for min sønn og kanskje for flere her så får de ikke i den grad denne muligheten gjennom skolen. I musikken får de opptre for hundrevis av mennesker, i alle fall i tilfeller som på jubileumskonserten og konserten i kulturhuset. Dette her vokser de på! Det gir en mestringsfølelse som de selvfølgelig ikke glemmer med en gang. De øver på noe. De får opptre, de får applaus og skryt selvfølgelig, og sitter igjen med masse positive følelser, det er jeg ganske overbevist om.

Slik F2 omtaler konsertene har de tydelig vært innenfor en ramme og en kontekst der elevene har opplevd glede og mestring i tilknytning til det å delta. Ved begge konsertene han nevner har publikum i hovedsak vært mennesker med spesielle behov og deres familie og venner. I etterkant av de tragiske hendelsene 22. juli 2011 ble det holdt en minnekonsert i regi av kulturskolen. Her deltok noen av elevene sammen med andre elever fra alle de ulike fagseksjonene. F1's datter og F3's sønn var blant de som var med på konserten, og de understreker begge det positive ved å delta på konserter med de andre kulturskoleelevene. F3 uttrykte følgende; "Dette tenker jeg er en god form for integrering. Da får de såkalt friske barna se hva barn med funksjonshemninger kan få til. Det er et veldig viktig signal utad". Alle de tre foreldre informantene ga uttrykk for at det er viktig for dem at barna deres kan delta på konsertarenaer der de treffer andre funksjonsfriske barn og voksne. De mener at dette kan fungere positivt i et integreringsperspektiv. En negativ side ved konsertvirksomheten kan være at det kan oppleves som et kollektivt press på å delta. Det ble understreket fra foreldregruppen at det må være opp til den enkelte å velge om de vil delta eller ikke. De ga også uttrykk for at de hadde erfart at det var rom for fleksibilitet dersom noen av ulike grunner ønsket å trekke seg. Sommerkonsertene på dagsenteret ble også omtalt som en positiv begivenhet for brukerne som det knytter seg glede og forventning til. Brukere som jobber i tilstøtende enheter kommer også for å delta eller være med på arrangementet.

D1: De gleder seg jo alltid til det, til å opptre og til å høre på de andre. Noen har mer glede av å applaudere for de andre enn å bidra selv. De gleder seg mer over å motta, men det er jo også et bidrag!

D2: *Jeg tror alle opplever det som en fest.*

Dette tolker jeg som en uforbeholden anerkjennelse av konsertene, og at de ser på det som et arrangement der både de som opptrer og publikum har gjensidig glede av hverandre.

4.3.6 Oppsummering og teori

Hvordan kan det musikalske samspillet mellom mennesker fungere som arena for læring og mestring? Eksempelene over peker på noen aktuelle funksjoner. Vi utvikler oss først og fremst i det sosiale samspillet med andre, selv om de biologiske faktorene også spiller en viktig rolle. Her blir det vi gjør sammen, aktivitetene, et viktig bindeledd i tillegg til verbal og nonverbal kommunikasjon. Dette gjelder for mennesker med og uten funksjonshemminger.

I *Musikk som kommunikasjon og samhandling*, skriver Ruud (1990) i del 3, om utvikling av sosiale ferdigheter. Her hevder han at musikkterapien har en grunnleggende antakelse om at sosial læring skjer i felleskap med andre mennesker og at musikken kan gi gode rammer og struktur for denne type læring (s.147). Anne Torø Eggen som er utdannet musikkterapeut har jobbet med multifunksjonshemmede barn i Osloskolen gjennom en årrekke. Hun er opptatt av hvordan felles aktiviteter i musikk kan fungere som en læringsarena for denne gruppen. Hun støtter seg blant annet på en retning innen læringsteori som hevder at læring alltid foregår i det sosiale rom og i relasjon til andre mennesker (situert læring). I artikkelen *Felles aktivitet som læringsarena*, Eggen (2010) skriver hun følgende:

”Viktig læring for den multifunksjonshemmede eleven kan være opplevelse av at hun/han er en person som kan styre noe i sine omgivelser, til tross for at man som multifunksjonshemmet er fullstendig avhengig av andre i alle livets situasjoner” (s.66).

Et skritt på veien kan for eksempel være å bli bevisst og eventuelt kunne bruke sin egen stemme for å kommunisere, tørre å ta del, foreta valg eller sette sitt preg på musikken og samværet i en ramme der de føler seg trygge. Med utgangspunkt i det sosiale perspektivet blir begreper som samspill, samhandling og kommunikasjon essensielle. Det er gode muligheter for å legge til rette for dette nettopp gjennom musikk og musikkaktiviteter slik Eggen ser det (s 58- 59).

I Ruud`s artikkel *Music and the quality of life* (1997) hevder han at det å være beskjeftiget med musikk, både som utøver og som lyttende påvirker alle sider ved utviklingen hos barnet. Store deler av hjernen blir aktivert; persepsjon, det kognitive området, motorisk aktivitet, sosiale og kommunikative funksjoner, følelsesmessig og kroppslig engasjement og symbol skaping (Ruud 1997, s. 94). Dette underbygger også at musikkaktiviteter kan være en

egnet lærings- og stimulerings arena for barn og voksnes utvikling. Uttalelsene informantene kommer med i sitatene over kan underbygge at de også ser at musikk, og musikkterapi-tilbudet kan gi brukerne og elevene viktige sosiale treningsmuligheter. Erfaringer som de kan ha glede og nytte av der og da, men som også kan ha overføringsverdi til andre situasjoner og områder av livet. En annen av de fire kategoriene som Ruud presenterer i artikkelen er handlekraft (agency), denne utgjør grunnlaget for en ”sterk, fleksibel og differensiert identitet”. Til dette knytter han prestasjoner, kompetanse, en følelse av mestring og gjennomføringskraft (empowerment). Han referer igjen til sin studie om musikk og identitet. Mange av informantene i Ruud sin undersøkelse ga uttrykk for at det å mestre et instrument ga dem økt selvfølelse, og at de dermed kunne se på seg selv som kompetente personer. Det å være musikalsk engasjert gir oss et psykologisk og kulturelt fundament til å ta fatt i livene våre, som han sier; ”When we are successfully engaged in music we feel we are “somebody”, we gain the right to raise our own voice” (Ruud 1997,s.93-94).

I *Musikk og kommunikasjon*, Ruud (1990) i del tre, i avsnittet om selvoppfatning skriver han om hvordan vårt selvbylde, ikke bare i barndommen, men gjennom hele livet blir dannet gjennom våre erfaringer i forhold til det å mestre ulike type utfordringer og krav fra oss selv og omgivelsene. Vi er selv med på å forme og påvirke vårt eget selvbylde gjennom de valgene vi tar (s.148). Gjennom musikk og musikkaktiviteter byr det seg, som informantene også ser ut til å bekrefte, ulike muligheter både å legge til rette for at deltakerne kan utfordre seg selv i større eller mindre fora alt etter hva en kjenner seg moden eller klar for. Dette kan være alt fra å tørre å ta del i det musikalske fellesskapet sammen med musikkterapeuten eller gruppen, til det å stå på en scene foran et publikum.

4.4 Musikk som arena for fellesskap og integrering.

”Det er denne gleden over hverandre og prestasjoner.”

4.4.1 Fellesskap på tvers av funksjonsnivå

Fokuset på fellesskap og integrering var et av temaene som kom frem under spørsmålene knyttet til hvilken rolle musikkterapien spiller i forhold til andre aktiviteter. Et annet spørsmål som gjorde at samtalen dreide i denne retningen var om det finnes aspekter eller kvaliteter ved musikkterapeuttilbudet som ikke kan dekkes av andre tilbud? Flere nevner at musikken kan fungere inkluderende på tvers av funksjonsnivå, noe følgende sitater illustrerer:

D3: (...) og så tenker jeg på det at du i musikkterapi og i annen musikkundervisning gir et fellesskap på tvers av funksjonsnivå. At elever og brukere som kanskje vanligvis ikke kan være felles i en aktivitet kan få det der, og identifiser seg med hverandre.

Hun viser her til de mulighetene for tilpasning og fleksibilitet som ligger i musikk og musikkaktiviteter. Uansett hvilket funksjonsnivå du er på kan du finne en rolle eller funksjon i samværet og samspillet, og på den måten bli en del av fellesskapet. Dette kan være med på å rive ned barrierer mellom deltakerne som kanskje ellers ville vært der. F2 bekrefter noe av det samme synspunktet i utsagnet under;

F2: (...) musikk virker mer inkluderende enn andre aktiviteter gjør(...) er vel nesten ikke ekskluderende vil jeg påstå, tror du kan være med på musikk uansett hvilket funksjonsnivå du er på!

Han understreker musikkens fortrinn i forhold til andre aktiviteter med hensyn til muligheten for inkludering av mennesker uavhengig av funksjonshemming. På dagsenteret tilstreber de å gi et allsidig og varier tilbud, og det er stadig en utfordring å finne aktiviteter som engasjerer og inkluderer flest mulig. D1 uttrykker det på denne måten:

D1:(...) jeg tror det er fellesskap det handler om. Det er det at man skal treffe i forhold til det vi tilbyr av aktiviteter. Det gjør vi jo også(...) vi prøver og feiler. Det virker som om musikkterapi og musikk er noe alle liker. Alle føler at "her har jeg noe". Det handler om å gi, å lytte, og å vise omgivelsene at jeg er med, enten du trommer eller spiller piano. Alle bidrar med sitt, det de evner(...).

Det ser ut til at hun mener at musikkterapi fungerer godt fordi mange av brukerne har et positivt forhold til musikk, og at de opplever at dette er en arena hvor de har noe å bidra med. Hun peker også på at det har betydning at det er faste rammer rundt tilbudet, og at musikkterapeuten etter hvert blir en kjent og trygg person. Fellesskapet med og responsen fra de andre virker også positivt inn:

D1: Det er denne gleden over hverandre, og prestasjoner som jeg synes du kanskje får mer frem akkurat i en sånn setting. Vi har flere ganger sittet med tårer i øynene, for eksempel da en av brukerne plutselig stod og sang i mikrofon, en som nesten aldri sier et ord. Det er spesielt i sånne situasjoner de stolte av hverandre, at de tør. Det er jo en trygg ramme, med de samme personene, og du e den samme. Det går gjerne lang tid, og så plutselig så bidrar de(...)

Musikken og den responsen de andre i fellesskapet gir er en viktig drivkraft og inspirasjon til deltakerne til å tørre å vise sider av seg selv som ikke så lett kommer til uttrykk ellers. Kanskje får de det lille puffet de trenger til å gå et skritt videre og da gir det en ekstra bonus å få positiv tilbakemelding fra de andre i gruppen.

Som allerede nevnt opplevde foreldregruppen at integreringen av funksjonshemmede elever i den offentlige skolen ikke alltid fungerer optimalt, noe følgende uttalelse tyder på;

F1: Datteren min har gått integrert på en vanlig skole og det kan man jo si mye pluss og minus om. I den settingen blir hun jo veldig ofte den som ikke får det helt til og blir hengende ved siden av. I opptredener som de har her blir hun mer på samme nivå som de andre. Hun føler at hun mye mer er i en mestrings-situasjon, at hun kan hevde seg med andre. Jeg tror hun synes at det har vært veldig kjekt.

Skolen klarer kanskje ikke alltid å skape gode arenaer for elever med spesielle behov der de kan få frem sine ressurser uten å måtte måle seg med de funksjonsfriske elevene. Da er det lett å føle at man kommer til kort, uansett hvor langt en er kommet i forhold til eget utgangspunkt.

4.4.2 Nettverksbygging

Brukerne ved dagsenteret ser hverandre daglig i ulike aktiviteter dermed har musikkterapitilbudet kanskje ikke så stor betydning med hensyn til muligheten for å etablere nye vennskap. Dagsenterpersonalet uttaler seg heller ikke om dette temaet. Foreldrene uttrykker at de ser at musikkterapi tilbudet åpner for sosial kontakt mellom elevene men dette påvirkes av om de går individuelt eller i gruppe. De som har individuelltimer har lite kontakt med de andre bortsett fra fellesøvinger og opptredener på konserter. Foreldrene gir uttrykk for at de ønsker større fleksibilitet nettopp med tanke på muligheten for å utvide nettverket.

F1: Da går det jo kanskje an å ha litt dynamikk også, sant. At man kan spille individuelt en stund, og så treffes man. Det tenker jeg hadde vært fint for mange. De kunne spilt i grupper med forskjellige personer. Det er klart at noen setter pris på den tryggheten det er å være en til en, mens kanskje andre igjen kan ha lyst til å bli kjent med nye personer. Det så jeg nå når de øvet de litt samme før konserten i Domkirken. For min datter var det en veldig positiv opplevelse, det at hun traff noen hun kjente litt fra før og noen nye. Jeg så på henne at hun syntes det var givende sosialt å møte de andre og å høre de spille.

F3 sier seg enig; ”For så mye sosialt blir det jo ikke så lenge de går individuelt! ”. Det er klart at hvis det skal være grunnlag for å få nye venner eller utvide nettverket, må en kunne treffe de samme personene over tid. Både F2 har et annet eksempel som viser at musikkterapi tilbudet har fungert som plattform for kontaktetablering.

F2:(...) det ene faste fritidstilbudet min sønn går på er musikkterapien på kulturskolen. Det har betydd - og betyr mye for han, for han har fått gode venner gjennom dette som han omgås med.

Dette er en gruppe som har spilt sammen i mange år og er blitt en godt sammensveiset kameratgjeng. Faren sier; ”Jeg tror ikke du kan rokke ved de der tre i årene fremover, da tror jeg det blir bråk”!

Informantene kom med en interessant sammenligning mellom det å spille musikk, og det å lage mat og spise et måltid sammen. Samtalen dreide seg om kriterier for livskvalitet, om tildeling av egen leilighet kontra plass i bofellesskap, og om behovet for å ha sitt eget og samtidig kunne oppleve måltidsfellesskap med andre. God mat og måltider er ofte et høydepunkt i dagen for mange. Følgende samtale utspant seg:

D1: Det handler om å finne høydepunktene i løpet av dagen, og da er jo gjerne maten et høydepunkt for mange(...) det å samles til et måltid. Det er noe som gir kvalitet. Hvorfor det? Er det fordi vi har det kjekt og koser oss over noe sammen? Da er jeg nesten tilbake til musikken. Hvorfor er det så bra? Fordi at vi gjør det sammen, noe felles?

F1: Hm. Ja.

Å: Ja, du opplever på en måte det samme. Hvis du spiser den samme maten så har du den samme smaksopplevelsen.

D2:Noen lager, noen smaker og noen serverer, sant. Det er et samspill...

D3 forteller om en kvinne i et bofellesskap som ble sondeernært og ble sittende i stuen mens de andre inntok måltidet på kjøkkenet. Da hun spurte de ansatte om hvorfor hun ikke satt på kjøkkenet sammen med de andre fikk hun til svar at hun ikke behøvde å sitte sammen med de andre så lenge hun ikke spiste.

D3: Det var jo egentlig kjempetrust. Hun kunne vært en del av fellesskapet og fått med seg lukten, og kanskje smakt på sausen. Akkurat sånn er det jo i musikkterapien.

Uansett funksjonsnivå, om du bare klarer å løfte på hodet eller kan spille på slagverket så er du en del av fellesskapet!

Sammenligningen mellom musikalsk samspill og det å lage og spise et måltid sammen er en god metafor. Slik jeg ser det er historien om kvinnen som ble sondeernært og samtalen som gikk forut en anerkjennelse av at musikken og musikkterapien oppleves som relevant for brukerne og dagsenterpersonalet.

Elevene ved senteret er en sårbar gruppe med hensyn til sosiale relasjoner. På grunn av funksjonshemmingen kan det være problemer knyttet til det å finne likesinnede som de kan utvikle nære vennskap med. Det kan også være vanskelig å finne passende aktiviteter eller miljøer på grunn av fysiske, kognitive eller kommunikative barrierer. Utfordringen blir da å skape arenaer som både kan fungere inkluderende og fellesskapsstyrkende for denne gruppen. I følge utsagnene over ser det ut til at musikkterapi har et potensial til å skape slike arenaer.

4.4.3 Hva veier tyngst på vektskålen?

Mot slutten av siste intervju fikk informantene følgende spørsmål: Hvordan vil dere prioritere følgende aspekter; utvikle musikalske ferdigheter, delta i et musikalsk fellesskap, utvikle den sosiale kompetansen eller få et større nettverk? F1 responderer umiddelbart; ”Jeg tror jeg sier som Ole Brumm, ja takk, alle deler”! Han får støtte av de andre foreldrene.

F2: Nei det er klart, det griper jo i hverandre, det gjør det. Det er vanskelig å trekke fram en ting. Kanskje det sosiale (...)? Det er et veldig flott verktøy for ham i det hele tatt å drive med musikk, at han kan komme hver uke og være med på dette. Ikke nødvendigvis for å utvikle de musikalske egenskapene. Jeg synes det veldig kjekt at han skal der! De har veldig stor påvirkning med hensyn til hva de skal drive på med disse tre gutta. Tror de har det veldig kjekt, både som kameratgjeng og at de kan produsere denne musikken sammen. Det gir han mye!

Dagsenterpersonalet støtter oppfatningen av at alle sidene har betydning. Med en gruppe på tjuedefem deltakere vil behovene variere og dermed vil de ulike aspektene ha ulik betydning for den enkelte. Informantgruppen har dermed på mange måter felles ståsted i synet på verdien av de ulike aspektene.

4.4.4 Oppsummering og teori

Behovet for å være del av et fellesskap er et grunnleggende behov og blir også understreket av informantene i utsagnene over. Dagsenterpersonale gir uttrykk for at musikkterapeutilbudet er et av de tilbudene som samler flest fordi musikk engasjerer på tvers av funksjonsnivå.

Foreldrene sier at de ønsker mer fleksibilitet i tilbudet og fremhever samarbeidet og opplevelsene i forbindelse med konsertene som positivt. Jeg har allerede referert til Ruud (1997) der han nevner de fire kategoriene som er viktig for å erfare ”sterk, fleksibel og differensiert identitet” (” strong, flexible and differentiated identity”, s.91). Blant disse kategoriene var også tilhørighet (belonging). I dette ligger det en tilknytning ikke bare til andre personer, men til kjønn, identitet, sosial posisjon, etnisitet, og en følelse av tilhørighet til en transendental realitet. Han beskriver det moderne samfunn som fragmentert både med hensyn til svekkede familieband og større mobilitet i befolkningen, noe som kan skape rotløshet og isolasjon. Til dette kreves det motkrefter som kan skape nye møtearenaer der sosiale nettverk kan bygges og en kan oppleve tilhørighet. I Norge er det tradisjon for statlig støttede grasrotaktiviteter som kor, musikkorps, rockeband og amatørorkestre som kan fungere som slike møtesteder. I de nevnte intervjuene fikk han flere bekreftelser på at musikk kunne fungere som en inngangsbillett til et miljø der de opplevde tilhørighet og tilknytning (Ruud, 1995, 1997a).

“Being with others” through music may thus provide intense experiences of involvement, a heightened feeling of being included, of a deep relation with others. Through the intimate frame given by musical activity, individuals are bound together through common musical experiences”(Ruud, 1997, s.95).

Ruud beskriver hvordan musikkaktiviteter kan skape ramme for intense og engasjerende fellesskap med andre der musikken er det forenende båndet mellom dem. Sammenligningen mellom mat og musikk i avsnittet over, underbygges av sitatet fra Ruud om det sammenbindende i en delt fellesopplevelse. ”Det gir han mye” er avslutningsreplikken til F2 i sitatet over. Når vi sier at en aktivitet eller opplevelse gir oss noe betyr at vi synes det er verdifullt eller meningsfylt å holde på med. I artikkelen til Ruud står mening og sammenheng (meaning and coherence) som den siste kategorien. Han refererer blant annet til Antonovsky, israelsk professor innen medisinsk sosiologi som har forsket på forholdet mellom helse, stress og mestring. Han trekker frem menneskers opplevelse av sammenheng og mening i tilværelsen som en viktig faktor for å tåle stress og for å opprettholde en god helse. Ruud knytter det først og fremst opp mot musikalske erfaringer som oppleves som verdifulle og signifikante. Disse erfaringene kan gi mennesker en følelse av sammenheng og tilhørighet med andre mennesker. De kan også knyttes til en større dimensjon utenfor enkeltindividet, enten i et religiøst eller eventuelt til humanistiske perspektiv som i uttrykt i begrepene menneskeheten, naturen eller kosmos (Ruud, 1997, s.95). Sett i relieff til det Ruud skriver i

artikkelen og i utsagnene til informantene kan kanskje musikkterapeutilbudet fungere som en av de mange brikkene som fører til at elevene og brukerne ved dagsenteret opplever en viss grad av mening, sammenheng og positivt innhold i hverdagen.

5.0 Diskusjon.

Denne undersøkelsen kom i stand på bakgrunn av egne observasjoner, samtaler og kommentarer fra brukerne, foreldre og personale som gikk i retning av at deltakerne hadde glede av det musikkterapeutiske tilbudet utover det musikalske samværet og samspillet i timene. Jeg ønsket å finne ut om dette generelle inntrykket kun var basert på antakelser og et ønske om at musikkterapien kunne spille en positiv rolle med hensyn til livskvaliteten for brukerne, eller om det var reelle holdepunkter for å hevde dette. Hoved- og delproblemstillingene ble formulert på følgende vis;

- *Hvilken rolle spiller musikkterapeutilbudet med hensyn til livskvalitet for utviklings- og funksjonshemmede brukere i kulturskolen?*
- *Har erfaringene brukerne får gjennom musikkterapeutilbudet overføringsverdi til andre områder?*

Jeg valgte å bruke kvalitativ metode for å finne svar på problemstillingene nettopp fordi det angår menneskers livserfaringer og fordi dette, som Ansdell og DeNora (2012) påpeker, er et tema som vanskelig lar seg måle med utgangspunkt i medisinske og naturvitenskapelig undersøkelsesmetoder. Spørsmålet er stilt med en antakelse om at musikkterapien spiller en rolle. Det kan kanskje kritiseres at jeg med en slik formulering nærmest forventer å finne et positivt svar på problemstillingen, og at funnene dermed blir brukt som underlag for en selvoppfyllende profeti. Spørsmålet ble først og fremst stilt for å få en bredere bakgrunnsforståelse og et innblikk i hvordan foreldre og fagpersonalet ved den utvalgte institusjonen tenker om og vurderer det musikkterapeutiske tilbudet og betydningen av det. Formålet med undersøkelsen var også å få en pekepinn på i hvilken retning vi bør gå i utviklingen av tilbudene ved senteret i tiden fremover. Jeg skrev innledningsvis at vi i kulturskolen jobber i skjæringspunktet mellom spesialpedagogikk og samfunnsmusikkterapi.

Dette er et punkt jeg ønsker å se nærmere på for å se om det får implikasjoner for videre veivalg. Det kan stilles spørsmål ved hvorfor jeg ikke intervjuet brukerne direkte. Jeg har gitt en begrunnelse for dette i metode kapittelet. Det kunne likevel vært mulig å la noen av dem få komme tilordet. En mulig løsning kunne ha vært å intervju de som har språk, eventuelt med tillegg i et spørreskjema som de kunne besvart sammen med foreldre eller personalet. Jeg var usikker med hensyn til etiske og praktiske implikasjoner og valgte derfor å intervju foreldre og personalet ved dagsenteret selv om det nok kan sies å være ”andrepersons erfaring” og nest beste løsning. En må derfor også se resultatene i lys av dette. Når det gjelder delproblemstillingen er denne kanskje for vidt formulert eller for lite konkret til at den kan generere verdifull informasjon i en samtale med informantene. Jeg gir først en oppsummering av hovedkategoriene før jeg diskuterer funnene.

5.1 Musikk som arena for kommunikasjon.

En av informantene fra dagsenteret kommenterer at musikk og musikkterapi er en av de aktivitetene som greier å engasjere flest brukere, og at hun opplever at musikk er noe ”alle” liker. Ruud (1997) beskriver musikkens evne til å vitalisere fordi den stimulerer evnen til å erfare og uttrykke følelser. Noe av det som gjør at mange engasjeres av musikk er kanskje musikkens evne til å speile vårt indre landskap og kommunisere til sider i oss som vi har behov for å bli møtt på. Nussbaum fremholder følelsene som en viktig side ved intellektet (Nussbaum i Johnson og Walmsley, 2010). Det å få dekket fysiologiske og følelsesmessige behov er for mange den viktigste drivkraften til å kommunisere med omgivelsene. Musikken kan dermed bli et viktig utgangspunkt til å formidle følelser, stemninger, minner, historier og assosiasjoner som knytter opp til erfaringer og opplevelser, slik historiene om de to kvinnene på dagsenteret vitner om. Dagsenterpersonalet fremholder også sangen som en mulighet til å trene og opprettholde språkferdigheter. Hva betyr så disse funnene for opplevelsen av livskvalitet? En av dagsenterinformantene sier at det å være menneske er å kommunisere. Det å formidle sine behov og kunne kommunisere til andre hvem man er og hva man opplever, er vesentlig for å etablere kontakt og nære relasjoner til andre. Et grunnleggende element i det å oppleve livskvalitet (Næss 1978, 2011; Johnson og Walmsley; Ruud 2010; Stubrud 2001).

Når en jobber med kommunikasjon beveger en seg både innen spesialpedagogikk, terapi og kultur. Å legge tilrette for språklig stimulering og kommunikasjon må sies å høre til det spesialpedagogiske feltet. Å møte klientene med utgangspunkt i sanger og musikk som de kjenner og har et forhold til, eventuelt å introdusere ny musikk er både knyttet til det å ivareta kulturell kapital og å styrke identiteten hos personen. Når en via musikk og eventuelt samtale

kan bearbeide følelser og erfaringer beveger vi oss inn i det terapeutiske feltet. Dette er sider ved tilbudet som det er viktig å ivareta og videreføre slik jeg tolker utsagnene fra informantene.

5.2 Musikk som arena for læring og mestring.

Både Nordenfelt (1991b), Ruud (2010), Johnson og Walmsley(2010), Ryan og Deci (2001) er eksplisitt i sine preferanser og henvisninger til det eudaimoniske perspektivet i sitt syn på livskvalitet. I dette ligger forståelsen av at mennesket fra fødselen er utstyrt med ressurser og et potensiale som hun eller han har mulighet for å ta i bruk og utvikle ut fra intellektuelle, kulturelle, sosiale og materielle forutsetninger. Informantene gir uttrykk for at brukerne gjennom musikkterapi-tilbudet får mulighet til utfoldelse og utfordringer på flere plan. De understreker den unike muligheten for tilpasning og tilrettelegging som musikk og samspill byr på. Muligheten til å oppleve mestring både på det musikalske og sosiale området blir også påpekt som viktig av informantene. Næss (1978), Ruud (2010) og Johnson og Walmsley (2010) viser til det å være i aktivitet, kunne handle og iverksette ideer og ønsker, eventuelt delta i yrkeslivet som sentralt for å oppleve livskvalitet. “ Aktivitet dreier seg først og fremst om engasjement, det å realisere noe som utfordrer og tilfredsstillende en selv” (Næss 1978, s. 14). Hun nevner også selvtillit som et av de fire kriteriene. Det er først og fremst gjennom aktivitet, samhandling og mestring av ferdigheter at en kan oppnå anerkjennelse både fra en selv og andre. Foreldrene fremhever spesielt konsertene som høydepunktsopplevelser der positiv respons og tilbakemeldinger fra medelever og publikum bidrar til økt selvtillit. I dette feltet jobber en både med spesial-pedagogiske, terapeutiske og samfunnsmusikkterapeutiske problemstillinger. Det er når vi beveger oss ut i det offentlige rommet og deltar på åpne konserter at vi beveger oss inn i samfunnsmusikkterapifeltet. Det har frem til nå vært elevene med et tilpasset musikkopplæringstilbud som har deltatt på disse konsertene, og det har vært opp til elevene å velge om de ville delta. Foreldreinformantene fremhever konsertene der vi har samarbeidet med funksjonsfriske elever som en viktig anledning til å vise at også funksjonshemmede har noe verdifullt å bidra med. De gir uttrykk for at dette kan bidra til endrede holdninger både hos publikum og medelever og føre til gjensidig respekt og inspirasjon. Med bakgrunn i de positive uttalelsene fra informantene mener jeg at dette er noe vi bør jobbe videre med. Utfordringen videre blir å finne ulike arenaer og trygge rammer der brukerne kan delta i kulturlivet ut fra sine premisser.

Kulturskolene har opprettet talentprogram for de som utmerker seg innenfor de ulike kunstfagene. Det finnes også talentkonkurranser i ulike tv kanaler som stiller store krav til

perfeksjonisme både når det gjelder prestasjoner og utseende. Selv om det er mange positive sider ved slike talentutviklingsprogram og konkurranser, er det også en fare for en ensidig elitedyrking der frodigheten og berikelsen ved mangfoldet kommer i bakgrunnen. Det at FN i 2006 utarbeidet en konvensjon om rettigheter for funksjonshemmede og denne ble ratifisert av 20 land i 2008 tilsier at arbeidet med integrering og økt respekt for mennesker med utviklingshemming vil være en kontinuerlig prosess. To av de nevnte verdiene i konvensjonen er; full og aktiv deltakelse og inkludering, like muligheter, og respekt for forskjeller (Johnson og Walmsley 2010, s. 31). Dette underbygger behovet for arenaer der verdien av mangfoldet og alles rett til deltakelse kan bli løftet frem.

5.3 Musikk som arena for fellesskap og integrering.

Gode mellommenneskelige relasjoner er en av de sentrale verdiene for livskvalitet hos Næss (1978), Johnson og Walmsley (2010), Ruud (2010), Stige og Aarø (2012), Ryan og Deci (2001). Målgruppen for undersøkelsen er sårbar med hensyn til å etablere vennskap og få et nettverk som tilfredsstillende det sosiale behovet for den enkelte. Både fysiske, kognitive og kommunikasjonsmessige barrierer kan gjøre dette vanskelig å realisere. Mange er avhengig av at det legges til rette aktiviteter og arenaer der kravet til trygghet, tilgjengelighet og kontinuitet blir en viktig faktor. Foreldreinformantene etterspør mer fleksibilitet med hensyn til det å kunne ivareta den individuelle utviklingen, men i tillegg ha muligheten til å treffe de andre elevene for å ha glede og utbytte av det musikalske og sosiale samspillet. Deltakelse er sentralt i forhold til det å kunne etablere vennskap med andre og skaffe seg et nettverk. På dagsenteret foregår musikkterapien i gruppevis. Uttalelsene tilsier at vi kanskje i enda større grad kan legge tilrette for at elevene kan samarbeide i større og mindre grupper om konserter og arrangementer. Behovet for å ha et nettverk knyttet til kulturskolen vil variere, men det ser ut til at fellesskapet som bygges over tid ser ut til å ha en positiv verdi for elevene. På dagsenteret er situasjonen en litt annen fordi brukerne møter hverandre daglig. Likevel tilsier uttalelser fra informantene at samværet i musikkterapien skaper rammer der brukerne får vist sine kreative og musikalske ressurser, noe som gir positive ringvirkninger til fellesskapet.

5.4 Konklusjon og avsluttende kommentar

Mitt hovedanliggende med denne undersøkelsen var å komme litt under huden på hva en utvalgt gruppe av foreldre og personale ved et dagsenter tenker om musikkterapitilbudet for deres barn og brukere. Det har vært en spennende og lærerik prosess der jeg har fått bekreftet noen av mine antakelser og samtidig fått noen tankevekkende innspill. Hva er så konklusjonen på hovedproblemstillingen om musikkterapiens betydning for brukernes

livskvalitet? Med utgangspunkt i diskusjonen og refleksjonene over, og den betydningen kommunikasjon, læring og mestring og relasjoner og vennskap har for menneskers opplevelse av livskvalitet vil jeg konkludere med at musikkterapi kan spille en positiv rolle. Dette avhenger av flere betingelser, blant annet at det er stabilitet og kontinuitet i tilbudet slik at det kan bygges opp en gjensidig trygghet og tillit mellom deltakerne. Det setter også krav til musikkterapeutens kompetanse og vurderingsevne til hva som er etisk forsvarlig spesielt når musikkterapeuten beveger seg ut i det offentlige rommet sammen med brukerne. Slutningen er trukket på basis av utsagnene til et lite utvalg på 6 personer, og kan derfor ikke hevdes å være representativt for hele målgruppen ved kulturskolen. Jeg mener likevel at informasjonen gir en pekepinn på i hvilken retning det kan være fruktbart å gå i. Det ser ut for at vi i større grad enn tidligere kan våge å tenke samfunnsmusikkterapeutisk i vårt møte og samarbeid med brukerne.

Delproblemstillingen som dreide seg om erfaringene brukerne får i musikkterapien har overføringsverdi til andre områder ble berørt i samtale. Av en eller annen grunn fikk dette temaet liten plass i samtale. To av informantene bekreftet at musikkterapien hadde hatt eller kunne sies å ha overføringsverdi innenfor kommunikasjon og det å opparbeide sosial kompetanse og selvtillit. Som nevnt innledningsvis kan det tenkes at spørsmålet burde ha vært stilt på en annen måte, og at et spørreskjema med forslag til konkrete situasjoner og områder ville gitt flere svar. Jeg har av denne grunnen ikke presentert denne problemstillingen i empirien. Det er heller ikke nok grunnlag i intervju materialet til å trekke noen konklusjon.

Samtalene har gitt verdifull informasjon. Kulturskolen ser ut til å bli arbeidsplass for flere musikkterapeuter i årene som kommer. Det at vi jobber i skjæringspunktet mellom spesialpedagogikk, terapi og samfunnsmusikkterapi gir spennende muligheter. Kanskje kan en samfunnsmusikkterapeutisk tenkning og praksistilnærming føre til nye og spennende prosjekter og arbeidsmetoder i fremtiden. Det kunne også være spennende å gjøre en undersøkelse som inkluderte alle brukerne ved kulturskolen, eventuelt at det ble foretatt større undersøkelse blant et utvalg blant kulturskoler i Norge. Dette ville gi et bredere grunnlag for å trekke noen konklusjoner med hensyn til musikkterapiens rolle for brukernes livskvalitet. Det kunne også være spennende for å få frem det mangfoldet av brukergrupper, arbeids- og tilnæringsmetoder man finner i det musikkterapeutiske arbeidet som gjøres ved kulturskolene.

Litteraturliste:

- Alvesson, M. & Skjöldberg, K. (2008). *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och metod*. Lund: Studentlitteratur AB,
- Amir, D. (1992). *Awakening and expanding the self: meaningful moments in music therapy process as experienced and described by music therapists and music therapy clients*. Dr. of arts dissertaition, New York University
- Hansen, B. Røed. (1991). *Den første dialogen, En studie av spedbarnsoppmerksomhet i samspill*. Oslo: Solum forlag A/S
- Johannessen, K. B. (1990). *Tradisjoner og skoler i moderne vitenskapsfilosofi*. Bergen: Sigma forlag.
- Johnson, K, Walmsley, J. & Wolfe, M. (2010). *People with intellectual disabilities. Towards a good life?* Bristol: The Policy Press.
- Kleive, M. & Stige, B.(1987). *Med lengting, liv og song. Prøveordning med musikktilbod for funksjonshemma i Sogn og Fjordane*. Oslo: Samlaget.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Kvale, S. (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- MacDonald, Raymond AR, Kreutz, Gunther, Mitchell, Laura. (2012). *Music, Health and Wellbeing*. Oxford: Oxford University Press.
- Malterud, K. (2003). *Kvalitative metoder i medisinsk forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Maslow, A. H. (1970). *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row Publisher Inc.
- Mc Ferran, K. & Elefant, C. (in press). *A fresh look at music therapy in special education*. Chapter in book. McPherson, G. & Welch, G. (Ed.). *Oxford Handbook of Music Education*. London: Oxford Publisher.
- Nafstad, A. (1986). *Strukturert total kommunikasjon. Omtale av praksis og tanker bak*. Skole psykologi. Tidsskrift for pedagogisk psykologisk tjeneste. Nr 4, 1986, Årgang 20. Forskningsfondet. Forum for psykologer i skolen.
- Nafstad, A. (1992). *Forutsetninger for omverdenforståelse, i Forutsetning for Kommunikasjon med døvblindfødte*. Jacobsen, red. Nordiske Veileder nr. 15. Dronninglund: Forlaget Nord-Press.
- Nordenfelt, L. (1991a). *Hälsa och värde*. Stockholm: Bokförlaget Thales
- Nordenfelt, L. (1991b). *Livskvalitet och hälsa. Teori og kritikk*. Falk-ping: Almquist & Wiksell Förlag.
- Næss, S., Moum, T. & Eriksen, J. (2011). *Livskvalitet. Forskning om det gode liv*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

- Pavlicevic, M. & Ansdell, G. (2004). *Community music therapy*. London: Jessica Kingsley Publisher.
- Repstad, P. (2007). *Mellom nærhet og distanse. Kvalitative metoder i samfunnsfag*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rickson, & McFerran, K. (2007). *Music therapy in special education. Where are we now?*
- Rustøen, T. (2009). *Livskvalitet og velvære*.
- Ruud, E. (2001). *Varme øyeblikk, om musikk helse og livskvalitet*. Oslo: GCSM AS.
- Ruud, E. (1997b). *Musikk og identitet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ruud, E. (1997). *Music and the quality of life*. *Nordic Journal of Music Therapy*, 6 (2), pp. 86 – 97, Retrieved: 12.05.2011. <http://w.w.w.informaworld.com/terms-and-conditions-of-access.pdf>.
- Ruud, E. (1990). *Musikk som kommunikasjon og samhandling*. Oslo: Solum Forlag.
- Ryen, A. (2006). *Det kvalitative intervjuet. Fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Ryen, A. (2002). *Det kvalitative intervjuet*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Small, C. (1998). *Musicking: The meanings of Performing and Listening*. Hanover: University press of New England.
- Stensæth, K, Eggen, A. & Frisk, R. S. (2010:2). *Musikk, helse, multifunksjonshemming*. Skriftserie fra Senter for musikk og helse. Oslo: NMH-publikasjon.
- Stern, D. (2003). *Spedbarnets interpersonlige verden*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Stige, B. Malterud, K. & Midtgarden, T. (2009). *Towards an agenda for evaluation of qualitative research. Qualitative health research. 19(1) s. 1504 – 1516*.
- Stige, B. (2002). *Culture centered music therapy*. Gilsum: Barcelona Publishers.
- Stige, B., Ansdell, G., Elephant, C. & Pavlicevic, M. (2010). *Where music helps. Community Music Therapy in Action and Reflection*. Surrey: Ashgate Publishing Limited.
- Stubrud, L. (2001). *Utviklingshemming i et økologisk perspektiv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Wheeler, B. (Ed.). (2005). *Music therapy research. Second edition*. Gilsum: Barcelona Publisher.

Figur 1: Lastet ned fra følgende nettside 21.08.2012

<http://www.google.co.uk/search?q=Maslow%60s+behovspyramide&hl=en&prmd=imvns&tbn=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ei=h3wzUL7FFeni4QSpPoHoCA&ved=oCFEQsAQ&biw=1280&bih=843>